

Dita JELÍNKOVÁ

„Když ta širá, různorodá vlast přestala existovat...“ aneb Osudy rodiny Clary-Aldringen po rozpadu Rakouska-Uherska a její hledání nové cesty v postimperiálním světě

15. května 1947 byl přidělen zámek v Teplicích spolu s nemovitostmi do držby, správy a užívání místnímu národnímu výboru na základě dekretu č. 12/1945 Sb. o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa, vydaného 21. června 1945.¹ V době vyvlastnění již majitelé zámek neobývali. Ze soupisu na místě zanechaného a následně státem zabaveného majetku je patrné, že odcházeli velmi na rychlo.² Kdo byli a proč odsud odešli?

¹ „Zámecká budova je stavěna v novorenesančním slohu, opravena již v době novogotiky, což jest taky z jednotlivých prvků viděti, je stará asi 250 – 300 let, v přední části dvoupatrová, jinak patrová (...) Budova má 200 místností, 7 splach. klosetů a 4 koupelny, jedna v II. p. velmi přepychově zařízená zeleně obkládaná.“ Zámek byl oceněn odhadem na 7 743 980,-. Z této částky ovšem byla učiněna srážka za nadbytečné výšky ve výši 1 489 800,-. Upravená hodnota zámecké budovy tedy činila 6 252 180,-, z čehož bylo odečteno znehodnocení 88 %, tj. 5 501 848,-. Hodnota zámku tak po těchto odečtech činila dle cen z roku 1939 750 332,-. Cena zámku pro Národní pozemkový fond (NPF) při ministerstvu zemědělství podle směrnic činila po odečtení hodnoty ročního nájmu 465 205,-. Srov. Státní okresní archiv (dále SOKA) Teplice, Okresní soud v Teplicích-Šanové, inv. č. 1610, kart. 161, sign. Sp VI 74/47. Opis – protokol. Srov. Protokol NPF z 15. 9. 1947 o jednání o úhradě za zámeckou budovu v Teplicích-Šanově – zde 850 000,- (tj. i s budovami a pozemky k zámku náležejícími. Cena je velmi nízká vzhledem k tomu, že odhad samotných pozemků k zámku náležejících byl vyšší než 1 milion korun). Srov. SOKA Teplice, Okresní soud v Teplicích-Šanové, inv. č. 1610, kart. 161, sign. Sp VI 74/47. Dopis MNV Teplice-Šanov, Koupě Claryho zámku v Teplicích-Šanově a nemovitostí k němu náležejících, 25. 10. 1947 od NPF. Cena byla po dlouhém jednání snížena z 1 128 295,- na 850 000,-. Srov. SOKA Teplice, ONV Teplice, inv. č. 865, kart. 161. Likvidace Clary-Aldringen, Dopis Ministerstva zemědělství v Praze, kterým přiděluje podle § 7, odst. 4 dekretu č. 12/1945 městu Teplice-Šanov do držby, správy a užívání zámeckou budovu spolu s nemovitostmi, 15. 5. 1947.

² Na rozdíl od výpovědi někdejšího majitele zámku Alfonse Clary-Aldringena (1887-1978), podle které si odvezli jen pár obzvláště milých drobností a jídlo na dvou žebřířácích, Alfons CLARY-ALDRINGEN, *Vůně vzpomínek*, Praha 2002, s. 179, „(...) dle verze účastníků odvezl si býv. majitel Clary-Aldringen určité cen/n/osti na 4 povozech jejich specifikace a osud není znám (...) Stává zde také možnost, že aktivní konta Velkostatku Teplice-Š. jsou u říšskoněmeckých ústavů

Důvodem byl postup sovětské armády v květnu 1945. Manželé Alfons a Ludwine Clary-Aldringenovi, poslední šlechtičtí majitelé zámku, se jakožto členové rodiny spolupracující s nacistickým režimem cítili pochopitelně ohroženi a pokusili se opustit zemi dříve, než se s nimi poválečný režim stačil vypořádat. Snažili se, doprovázeni Alfonsovou mladší sestrou Sophií, snachou Paulou, tchýní a dalšími lidmi většinou z řad bývalých úředníků clary-aldringenovských velkostatků a služebnictva, dostat k americkým jednotkám v západních Čechách, ale už druhý den je dostihly ruské tanky. Pokus o útěk se tedy nezdařil – byli zadrženi a následně nuceně pracovali na žních v západních Čechách. „*V malém statku, kde jsme byli ještě s víc než padesáti utečenci nějak ubytováni a všichni jsme jedli ze stejných hrnců, se šířily nemoci, sestra dostala záškrť, přišlo se na to pozdě, protože nás podlídi nesměl navštívit žádný lékař(...)*“³ Brzy na to onemocněl i Alfons a strávil několik následujících měsíců upoután v nemocniční vazbě v internačním táboře v Terezíně.⁴ V září i se ženou z Československa nadobro odešli; s pomocí českého sedláka se jim podařilo získat povolení k opuštění ruské zóny a lékařské osvědčení, díky němuž mohli použít železnice a uprchnout do části obsazené Američany.⁵

Alfons Clary-Aldringen zůstal loajální nacistickému režimu až do trpkého konce a jak vyplývá z jeho pamětí, které vznikaly až v sedmdesátých letech, tedy s odstupem více než čtvrtstoletí, nikdy neuznal svůj díl odpovědnosti za roli, kterou sehrál v Hitlerových expanzivních plánech.⁶ Přesto Clary-Aldringen v posledním

byly býv. majitelem po útěku do Německa, vybrány.“ Srov. SOKA Teplice, ONV Teplice, inv. č. 865, kart. 161, sign. Zpráva o likvidaci národní správy velkostatku v Teplicích-Šanově dr. Clary-Aldringena, 30. 4. 1947.

³ A. CLARY-ALDRINGEN, *Vůně vzpomínek*, s. 172 a 179. Sestra Sophie (1891-1961) byla posléze jedním Čechem dopravena k lékaři a uzdravila se – její zdravotní stav ale nedovoloval, aby mohla odjet s Alfonsem a jeho ženou, zůstala tedy tři roky u příbuzných v Čechách a poté odešla za sestrou Elisalex (1885-1955) do Bruselu.

⁴ Národní archiv (dále NA) Praha, NSDAP, inv. č. 316, kart. 166, sign. 4/51, 19. 7. 1945 a 16. 11. 1945 (neinventarizováno). Srov. Eagle GLASSHEIM, *Noble nationalist: the transformation of the Bohemian aristocracy*, Cambridge 2005, s. 223; A. CLARY-ALDRINGEN, *Vůně vzpomínek*, s. 180.

⁵ A. CLARY-ALDRINGEN, *Vůně vzpomínek*, s. 180. Srov. SOKA Teplice, Okresní soud v Teplicích-Šanově, inv. č. 1610, kart. 161. Zpráva o likvidaci národní správy velkostatku v Teplicích-Šanově dr. Clary-Aldringena, 30. 4. 1947. Srov. Alfons CLARY-ALDRINGEN, *A European Past*, London 1978, s. 224. Alfons a Ludwine Clary-Aldringenovi se usadili v Bronnbachu u Aloise Loewensteina a jeho ženy, kteří již dříve přijali jejich dceru Elisalex (1923-1990) a snachu Paulu (nar. 1920) s dětmi. Srov. A. CLARY-ALDRINGEN, *Vůně vzpomínek*, s. 179.

⁶ Alfons CLARY-ALDRINGEN, *Geschichten eines alten Österreichers*, Wien – Berlin 1977, s. 271; Týž, *A European Past*. Alfons se ještě počátkem května 1945 sešel tajně s Konrádem Henleinem, který ho žádal o využití jeho kontaktů ve Velké Británii a známostí s vlivnými osobnostmi Spojených států k dohodě s generálem Eisenhowerem, kterého měl žádat Henleinovým jménem, aby obsadil alespoň část německých Čech a spasil tak zemi před Rusy. Kapitola o Konrádu Henleinovi a některé další pasáže dotýkající se sudetoněmecké otázky byly vypuštěny z českého překladu Alfonsových vzpomínek, jinak jsou obě verze prakticky shodné. Srov. Alfons CLARY-ALDRINGEN, *Vůně vzpomínek*, s. 165-168, 173-185 (kapitoly věnované sledovanému období).

roce války směřoval ke značné hořkosti. Překvapivě tak vyjádřil pochybnosti o této „vítězné válce“, ačkoliv jeho zlost nebyla namířena proti Hitlerovi a nacistickému režimu; naopak hlavního viníka hledal plně v duchu nacistické ideologie v konspiračních židovsko-zednářských či žido-bolševických teoriích. V dopise nejmladšímu synovi Karlovi na frontu v říjnu 1944 hořekoval nad propuknutím války, způsobené „velkou aliancí Židů a svobodných zednářů“.⁷ Kromě podpory komunismu obviňoval Alfons Židy také ze vstupu Spojených států do války.⁸ Jak je patrné, Alfons přijal nacistickou ideologii se vším všudy a jak bylo pro něj typické, pokud někomu slíbil věrnost, zůstal mu loajální až do konce, ať už šlo o císaře nebo Hitlera, ačkoliv jakožto někdejší zastávce podunajského prostoru nezaujímal v dobách nacistického režimu žádnou význačnou pozici.⁹

Jak se ovšem vyvinul tak vypjatý nacionalismus u někoho, kdo se původně považoval za internacionalistu a jemuž byl „*nacionalismus od počátku naprosto cizí*“?¹⁰ Zásadní podíl na utváření šlechtických postojů měla válečná porážka Rakouska-Uherska v První světové válce a následný vznik nástupnických států, spojený se sociálním úpadkem starých elit a stále rostoucím rozkladem tradičního šlechtického sociálního prostředí. Cílem této studie je pokusit se o přiblížení předpokladů, motivů a samotného průběhu sblížení se rodiny Clary-Aldringen, která se hlásila k německé národnosti,¹¹ s henleinovským nacionalismem a posléze i nacismem, a to v retrospektivním sledu, tedy od důsledků k příčinám.¹² Pozornost je

⁷ Státní oblastní archiv (dále SOA) Litoměřice, pobočka Děčín, Rodinný archiv (dále RA) Clary-Aldringen, inv. č. 918, kart. 607. Dopis Karlovi 14. 10. 1944.

⁸ Srov. E. GLASSHEIM, *Noble nationalist*, s. 205.

⁹ Roku 1911 byl Alfons Clary-Aldringen jmenován komořím císařem Františkem Josefem I., čímž se stal oficiálním členem císařského dvora. Přísahu komořího složil před místodržícím Čech, Františkem Thun-Hohensteinem, a nebylo možné se z ní vyvázat. Z toho důvodu odmítal všechny přísahy, které by měl složit „*nějakému státu nebo hlavě nějakého státu*“ – ignoroval tak složení přísahy československé armádě, do níž byl přijat jako kapitán v záloze. Stejně tak odmítl o dvacet let později složení přísahy, jíž se měl stát záložním důstojníkem Wehrmachtu. Srov. A. CLARY-ALDRINGEN, *Vůně vzpomínek*, s. 133.

¹⁰ Srov. A. CLARY-ALDRINGEN, *Vůně vzpomínek*, s. 157.

¹¹ Archiv kanceláře prezidenta republiky (dále AKPR), T-tajné, kart. 50, sign. T 499/21, Soupis velkostatků s uvedením národnosti majitele.

¹² Tato studie o rodině Clary-Aldringen se opírá o prameny úřední i soukromé povahy, které se nachází v rodinném archivu Clary-Aldringenů, uloženém ve Státním oblastním archivu Litoměřice, pobočka Děčín. Další materiály, reflektující pozemkovou reformu, jsem čerpala z fondu Velkostatek Teplice a Ústřední správa Clary-Aldringenů, uložených rovněž ve Státním oblastním archivu Litoměřice, pobočka Děčín. Další archiválie úřední povahy pro období po roce 1945 včetně je možné najít ve fondech ONV Teplice a Okresní soud v Teplicích-Šanové, uložených ve Státním okresním archivu Teplice. Informace o rodině Clary-Aldringen v rámci Národního archivu Praha jsou více než torzovité, např. ve fondu Svaz československých velkostatkářů se Alfonsovo jméno vůbec nevyskytuje. Dílčí informace k období nacistického režimu lze získat na základě rešerše v neinventarizovaném fondu NSDAP (viz pozn. 17, 63 a 64). Ve fondech Archivu kanceláře prezidenta republiky se nepodařilo dohledat žádné informace o členech rodiny Clary-Aldringen, až na jedinou nerelevantní zmínku o Alfonsovi v AKPR, T-tajné, Konrád Henlein, kart. 179, sign. T 56/38, Heinrich Rutha, 3. 5. 1937. Rod Clary-Aldringen v období mezi dvěma válkami zůstal i přes svůj význam, který v tomto období sehrál, českou historiografií opomenut. Jako jedním

v první řadě zaměřena na kooperaci Alfonse a Ludwine Clary-Aldringen s nacistickými organizacemi, přičemž pohnutky a důvody, které byly stěžejní pro utváření „protistátních postojů“ příslušníků rodiny Clary-Aldringen, a které vedly ve svém důsledku k jejich nucenému odchodu z Československa, jsou rozebírány až v závěrečné části této studie.

„Festen Glauben an den Nationalsozialismus“ aneb Clary-Aldringenovi jako součást nacistických struktur

K 1. listopadu 1940 vstoupili Alfons i Ludwine Clary-Aldringenovi do NSDAP,¹³ Alfons byl roku 1939 přijat jako řádný člen do Nordische Gesellschaft – Sudetendeutschen Kontor, propagandistického orgánu nacistického Německa.¹⁴ Participoval také na výběru zájemců o přispívání do tiskové platformy sudetoněmecké strany *Die Zeit*.¹⁵ Podobně jako jeho žena se účastnil od roku 1939 akce Winterhilfswerk des deutschen Volkes,¹⁶ od téhož roku byl členem NS-Reichskriegerbund, jemuž byly od března 1938 podřízeny všechny vojenské spolky nacistického Německa.¹⁷ Též působil v Reichskolonialbund, který byl začleněn v NS-Reichskriegerbund, ovšem disponoval vlastním praporem a uniformou.¹⁸

z řady šlechticů se Alfonsem Clary-Aldringenem zabýval pouze Eagle Glassheim ve svých pracích o šlechtě žijící v Československu po roce 1918. Srov. E. GLASSHEIM, *Noble nationalist: the transformation of the Bohemian aristocracy*, Cambridge 2005, Týž, *Ambivalent Capitalists: The Roots of Fascist Ideology among Bohemian Nobles, 1880–1938*, in: Mark CORNWALL – R. J. W. EVANS (eds), *Czechoslovakia in a Nationalist and Fascist Europe 1918–1948*, Oxford 2007, s. 27–43; Týž, *Genteel Nationalists: Nobles and Fascism in interwar Czechoslovakia*, in: Karina URBACH (ed.), *Noble Fascists? European Aristocracies and the Radical Right 1918–1939*, London 2007, s. 149–161; Týž, *Crafting of Post-Imperial Identity: Nobel and nationality Politics in Czechoslovakia, 1918–1948*, Columbia University 2000 (Dissertation).

¹³ NA Praha, NSDAP, inv. č. 123, kart. 165, sign. 4/88, Dopis od Gauleitung Sudetenland, 11. 9. 1941 (neinventarizováno). Okolnosti vstupu Alfonse a Ludwine do NSDAP jsou rozebrány v následující kapitole.

¹⁴ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringen, inv. č. 1 009, kart. 665. Nordische Gesellschaft – doklad o jmenování členem Alfonse Clary-Aldringena 1939, blíže bez data.

¹⁵ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringen, inv. č. 1 015, kart. 666. Konkurz do redakce deníků „Die Zeit“ – korespondenční žádosti od uchazečů 1939. Die Zeit byl ústředním tiskovým orgánem SdP, který začal vycházet po volbách v roce 1935, měl masivní, avšak skrytou podporu z Berlína. Šéfredaktorem tohoto časopisu byl Walter Brand (někdejší člen Kamaradschaftsbundu). Srov. AKPR, T-tajné, Konrad Henlein, kart. 179, sign. T 807/35, záznam z 23. 10. 1935.

¹⁶ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringen, inv. č. 1 018, kart. 667. Winterhilfswerk des deutschen Volkes; Tamtéž, inv. č. 1 043, kart. 695, Ludvina Clary, roz. Eltz (Činnost v NSDAP a německých spolicích) – dopis od Winterhilfswerk des deutschen Volkes, podpis nečitelný, bez data.

¹⁷ Někdejší Deutsche Reichskriegerbund „Kyffhäuser“, který byl 4. 3. 1938 Hitlerovým výnosem přejmenován na NS-Reichskriegerbund „Kyffhäuser“. Srov. SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringen, inv. č. 1 016, kart. 667. Srov. Dieter FRICKE u. a., *Kyffhäuser-Bund der*

„Když ta širá, různorodá vlast přestala existovat...“
aneb Osudy rodiny Clary-Aldringen po rozpadu Rakouska-Uherska...

Ludwině byl 1. října 1939 „vůdcem“ propůjčen „*die dritte Stufe des Ehrenkreuzes der Deutschen Mutter in Namen des deutschen Volkes*.“¹⁹ Německá žena byla v intencích ideologie nacistického státu definována jako matka a žena v domácnosti; toto jasné dělení rolí bylo záměrně propagováno i prostřednictvím nacistických ženských organizací.²⁰ Redukování role ženy na péči o své blízké a případně potřebné bylo určeno jako „ženský životní prostor“, což nacionálně-socialistické hnutí přebralo od konzervativně občanského ženského hnutí.²¹ V listopadu 1938 vstoupila Ludwine Clary-Aldringen do NS-Frauenschaft, ženské organizace NSDAP.²² „*Wer sein Volk liebt, beweist es einzig durch die Opfer, die er fuer dieses zu bringen bereit ist*,“ stálo na diplomu, kterým byla Ludwině svěřena vedoucí funkce v rámci kraje.²³ Ludwine Clary-Aldringen byla patrně ukázkovou nositelkou vlastností, kterými se měla správná německá, respektive árijská žena v intencích nacionálního socialismu vyznačovat, tj. samostatnost, věrnost, vědomí povinnosti a také připravenost přinášet oběti. Alois Loewenstein, její strýc, Ludwine několik let před tím, než se Hitler dostal k moci, charakterizoval těmito slovy: „*Du bist viel mehr aus einem Guss, wobei allerdings eine sehr starke Eigenliebe das Dominierende zu sein scheint. Du bist zu grossen Oepfern faehig, aber nur aus eigenen Empfinden heraus, Liebe oder Hass und im uebrigen regierst du Dich und Andere mehr mit dem Kopf als mit dem Herzen (...)* Die Liebe zur heiligen Lidi und

Deutschen Landeskriegerverbände (KB) 1900–1943, in: Dieter FRICKE (Hg.), *Die bürgerlichen Parteien in Deutschland*, Berlin 1968, s. 296–312.

¹⁸ Srov. Ludwig ARNDT, *Militärvereine in Norddeutschland. Vereinsleben, Abzeichen, Auszeichnungen, Denkmäler*, Norderstedt 2008, s. 213.

¹⁹ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringen, inv. č. 1 043, kart. 695. Diplom ze dne 1. 10. 1939.

²⁰ Srov. Hans-Ulrich WEHLER, *Deutsche Gesellschaftsgeschichte, Bd. 4: Vom Beginn des Ersten Weltkrieges bis zur Gründung der beiden deutschen Staaten 1914–1949*, München 2003, s. 752.

²¹ Srov. Dorothee KLINKSIEK, *Die Frau im NS-Staat*, Stuttgart 1982 (= Schriftenreihe der Vierteljahrshäfte für Zeitgeschichte, Bd. 44), s. 22; Daniela MÜNKEL, *Nationalsozialistische Agrarpolitik und Bauernalltag*, Frankfurt am Main – New York 1996, s. 426 (Kapitel Die Frau in der NS-Bauerntumideologie).

²² SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringen, inv. č. 1 043, kart. 695. Vyplněný formulář pro NS-Frauenschaft, bez data. NS-Frauenschaft vznikla v říjnu 1931, kdy sdružila několik nacionálních a nacionálně socialistických ženských spolků, jako například Deutsche Frauenorden (DFO), založené již roku 1926. Následně bylo NSF podřízeno říšskému vedení NSDAP. V závislosti na této reorganizaci vymezil vůdce říšských organizací NSDAP Gregor Strasser pole působnosti NSF v oblasti hospodářské činnosti a péče o nemocné, stejně jako spolupůsobení na vzdělávání a školení ženských představitelk NSDAP. Podle údajů NSF měla tato organizace ke konci roku 1932 více než 109 000 členek. Od roku 1933 sloužilo NSF ke „zgleichšaltování“ řady ženských organizací stojících dosud mimo rámec nacionálně socialistických spolků žen pod střešní organizaci Deutsches Frauenwerk (DFW). Od února 1934 do konce války stála v čele NSF Gertrude Scholtz-Klink, která řídila také DFW. Toho času měla NSF 2,3 milionu členů. Srov. Dagmar REESE, *Growing up female in Nazi German*, Michigan 2006, s. 29; Lisa PINE, *Nazi Family Policy, 1933–1945*, Oxford 1998, s. 73.

²³ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringen, inv. č. 1 043, kart. 695. Jmenovací diplom bez data.

*die Verehrung ihrer grossen Eigenschaften ist maechtig in dir entwickelt.*²⁴ Politický vliv NS-Frauenschaft v rámci NSDAP se rovnal nule, což se mimo jiné odvíjelo od obrazu ženy, který vytvořila jako svou součást nacionalisticky socialistická ideologie, která nepovažovala účast žen na politice a moci za žádoucí,²⁵ ale přesto mohly ženy činné v NSF na provádění státní moci participovat.²⁶ Úkolem ženské organizace pod hlavičkou NSDAP byly především vzdělávací a školící úkoly, k jejichž zajištění disponovala NS-Frauenschaft vlastními říšskými a župními školami. Nicméně školení žen za účelem správného plnění jejich režimem přiřknuté role bylo v rozsáhlé míře prováděno prostřednictvím Reichsmuetterdienst, jakési pobočky Deutsches Frauenwerk. NS-Frauenschaft bylo odpovědné pouze za školení svých vedoucích představitelů v ideologické rovině.²⁷ Sama Ludwine se zúčastnila tří školení během roku 1940, jednoho v červnu 1942 a školení o zdravotní péči v červenci 1943, aby poté sama školila další ženy v rámci Deutsches Frauenwerk, ale také NSF.²⁸ Pro zajištění jí přidělených úkolů obdržela řadu povolení k užití železnice za účelem služební cesty či vykonání školení.²⁹ Ludwine ze své pozice okresní vedoucí ovlivňovala také výběr spolupracovnic, nicméně podléhala pochopitelně v tomto rozhodnutí nadřízených. Ovšem přezkoušení „*menschlicher Qualitaeten*“ pro výkon funkce pod hlavičkou NS-Frauenschaft spočívalo na jejím uvážení.³⁰

²⁴ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringen, Ludvina Clary – Korespondence, inv. č. 1 039, kart. 692. Dopis Ludwině od Aloise Loewensteina z roku 1926. Lidi byla Ludwinina přezdívka, nazývali ji tak rodinní příslušníci i přátelé.

²⁵ Vzhledem k úkolu, který byl NSF vymezen, tedy vykonávat dozor, školení a vedoucí úlohu v rámci ženských spolků, byla tato ženská organizace od roku 1935 formálně podřízena členění NSDAP. Kvůli velkému návalu členek bylo od roku 1936 přijímání dalších nových členek omezeno a postaveno pod nutnost splnění podmínek, kterou bylo prokázání předchozí členství v Bund Deutscher Maedel nebo v jiné nacionálně socialistické organizaci. Není zcela jasné, na jakém základě byla do NSF přijata Ludwine; před svým vstupem do NSF byla prokazatelně od roku 1926 předsedkyní spolku Teplitzer Frauenbundes. Prameny nevypovídají o tom, že by před rokem 1939 byla činná v jakékoli nacionálněsocialistické organizaci či spolku, nicméně její role během sudetské krize mohla zvýšit její šance na přijetí.

²⁶ Hans-Ulrich Wehler rozlišuje dalekosáhlé ignorování role žen ve starším pojetí soudobých dějin a radikálně feministickou reflexi nacionálního socialismu jako „peklo pro ženy“ na počátku 70. let. Srov. H. -U. WEHLER, *Deutsche Gesellschaftsgeschichte*, s. 752.

²⁷ Srov. L. PINE, *Nazi Family Policy*, s. 73.

²⁸ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringen, inv. č. 1 043, kart. 695. Vyplněný formulář Ludwine Clary-Aldringen pro účely NSDAP. Potvrzení o vykonaném školení od Deutsches Frauenwerk, Abteilung Mutterdienst, 26. 7. 1943.

²⁹ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringen, inv. č. 1 043, kart. 695. Řada propustek a potvrzení k užití železnice z důvodu školení; např. duben 1940 v Liberci „Hilfsdienst“, červen 1940 v Lázních Libverda, v únoru 1940 školení „Recht und Schlichtung“, stejně tak v červnu 1942 v Thammuhl, v roce 1944 vykonala služební cesty do Liberce, Rumburku a Frýdlantu, v prosinci 1944 v České Lípě „*die Reise wird im Auftrage der NSDAP-Gauleitung Sudetenland durchgefuehrt und dient kriegswichtigen Zwecken*“.

³⁰ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringen, inv. č. 1 043, kart. 695. Dopis Ludwině Clary-Aldringen od NS-Frauenschaft 26. 1. 1943.

Přestože manželé Clary-Aldringenovi projevovali plně loajalitu nacistickému režimu, nebyli zřejmě pro nositele totalitní moci bez výhrad důvěryhodní, což je vzhledem k jejich četné spolkové a organizační činnosti, kterou pro režim vykonávali, překvapující. Ludwine v únoru 1944 poslala své nadřízené z NS-Frauenschaft údernou báseň, čímž si možná chtěla spravit reputaci.³¹ Počátkem roku 1944 totiž byla odmítnuta Ludwinina žádost o setkání s K. H. Frankem, šéfem jeho kanceláře Dr. Robertem Giesem, neboť „(...) *anscheinend hat man den Eindruck bekommen, dass Sie sich fuer einen Tschechen einzusetzen beabsichtigen und unter diesen Umstaenden koennte der Staatsminister Sie nicht empfangen (...)*“.³² Nicméně z korespondence s režimními organizacemi vyplývá, že Ludwine byla velice agilní členkou, a to natolik, že dokonce sama žádala o přidání dalších pracovních úkolů, a přestože její nadřízená z NS-Frauenschaft Gertrude Scholtz-Klink to považovala za nezvladatelnou zátěž, bylo jí pod podmínkou vyhověno: „*Ich mit einer Berufung zur Bereitschaftsdienstleiterin zwar nach der einen Seite hin wohl einverstanden bin, da mir eine reibungslose Zusammenarbeit dann gewiss gesichert ist zum anderen muss ich (...) festhalten, dass diese Zustimmung davon abhaengig gemacht werden kann, dass Sie keines der bisherigen Arbeitsgebiete, fuer die Sie nicht nur Ihre Arbeitskraft, sondern eben den ganzen Menschen zur Verfuegung stellen, darunter leiden duerfte, ganz abgesehen davon, dass sie ja, Pgn. Clary, wissen, wie sehr ich Sie als eine meiner besten Mitarbeiterinnen schaeetze (...)*“.³³ Zároveň ale uvedla, že bude Ludwine řešit na prvním místě staré pracovní úkoly, které „*Sie seit Jahren vorbildlich erfuellen*“ a pokud by bylo patrné jakékoliv přetížení její osoby, budou jí nové obory působnosti odebrány.³⁴ Jak lze vyčíst z dopisu Aloise Loewensteina, Ludwine si skutečně posteskla nad přílišným pracovním vyčížením, které ji odvádí od rodiny, na což jí Alois odpovídal: „*Wahrscheinlich sind wir auch Pflichten unseres Standes und unserer Stellung aus dem Weg gegangen, weil wir sie einfach nicht gesehen haben (...) und wir werden gut tun, diese Pflichten in Zukunft zu erfuellen, weil wir sie erkannt haben (...) Aber die kolossale Arbeit, die du jetzt leistest, ist kriegsbedingt und nicht der Masstab fuer dein ferneres Leben, zumal es notwendig etwas auf Kosten des Familienlebens geht.*“³⁵

Rovněž sestra Alfonse Clary-Aldringena, Elisalex, provdaná za belgického hraběte Baillet-Latour,³⁶ který byl od roku 1925 až do své smrti v roce 1942 předsedou Mezinárodního olympijského výboru a podílel se i na pořádání Olympij-

³¹ Tamtéž, inv. č. 1 043, kart. 695. Dopis NS-Frauenschaft z 1. 2. 1944.

³² Tamtéž, inv. č. 1 043, kart. 695. Dopis Ludwině Clary-Aldringen od NSDAP 13. 1. 1944.

³³ Tamtéž, inv. č. 1 043, kart. 695. Dopis Ludwině Clary-Aldringen od NS-Frauenschaft 31. 1. 1944.

³⁴ Tamtéž.

³⁵ Tamtéž, inv. č. 1 039, kart. 692. Dopis Ludwině Clary-Aldringen od Aloise Loewensteina, Haid, 12. 5. 1941.

³⁶ Svatba se konala v roce 1904 a od té doby žila Elisalex (1885-1955) v Bruselu a na venkově poblíž Antverp. Pobývala ale velmi často v Teplicích, na rozdíl od svého muže Henryho: „*Švagr se k nám vůbec nehodil, po osmatřicet let jejich manželství jsme kolem sebe zdvořile chodili.*“ Srov. A. CLARY-ALDRINGEN, *Vůně vzpomínek*, s. 170.

ských her v Berlíně v roce 1936,³⁷ se setkávala s nacistickými představiteli, s nimiž udržovala i korespondenční kontakt, z něhož vyplývá, že zvala opakovaně manžele Neurathovi a Goeringovi, stejně jako Geze Wolffa na zámek do Teplic.³⁸ Nelze tedy v jejím případě mluvit o pouhém nutném kontaktu s představiteli nacistické moci, který vyplýval z postavení jejího manžela, jak by tomu napovídala četná pozvání na odpolední čaj či k večeři do Charlottenburgu v době pořádání berlínských olympijských her. Opak potvrzuje jak osobní ráz dopisů, tak i fakt, že Elisalex udržovala tyto kontakty až do roku 1945.³⁹ Zároveň hraběnka Baillet-Latour neopomněla opakovaně poslat srdečnou gratulaci „Vůdci“ k narozeninám.⁴⁰ Vedoucí osobního štábu Hitlera Gez Wolff děkoval Elisalex za práci, kterou vykonávala pro šíření myšlenky nacionálního socialismu v Belgii – „(...) *das Verstaendniss, welchen Sie vielfach dort fuer unsere deutsche Aufgabe vorfanden, noch auf weitere Bevoelkerungskreise ueber, um uns die Arbeit fuer den Neuaufbau Europas zu erleichtern*“ – krátce po smrti jejího chotě, kdy trávila dobu smutku u bratra

³⁷ Podle Alfonse Clary-Aldringena se švagr „ (...) pokoušel odstranit z her politiku. Bylo mu hluboce proti mysli, aby zde hrály roli nacionální nebo státní ohledy (...)“. Během příprav na olympijské hry údajně navrhl Hitlerovi, aby byly odstraněny rasové diskriminační slogany. Srov. A. CLARY-ALDRINGEN, *Vůně vzpomínek*, s. 170. Mezinárodní olympijský výbor (MOV) vyhrožoval, že hry budou Berlínu odejmuty, pokud nebudou dodržována olympijská pravidla a vymohl slib, že židovští sportovci nebudou vylučováni z německých týmů. Srov. Alfred Erich SENN, *Power, politics and the Olympic Games. A history of the power brokers, events and controversies that shaped the Games*, Champaign 1999, s. 52. Počátkem roku 1939 Mezinárodní olympijský výbor stáhl ZOH, které se měly konat ve Svatém Mořici, aby je přidělil na místo toho Garmisch-Partenkirchen, které hostily zimní hry v roce 1936. Baillet-Latour se v této době, na rozdíl od roku 1936, již neangažoval proti diskriminaci Židů. Brzy bylo jasné, že se zimní ani letní hry neuskuteční, přesto stupňovalo nacistické Německo tlak na MOV, do kterého chtělo dosadit své lidi, nicméně na postu předsedy olympijského výboru měl i nadále zůstat Henry Baillet-Latour. Srov. Barbara J. KEYS, *Globalizing sport: national rivalry and international community in the 1930s*, Cambridge 2006, s. 131.

³⁸ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringen, Elisalex Clary, provd. Baillet-Latour, inv. č. 1 054, kart. 700. Korespondence s představiteli německé říše. Např. dopis od Neuratha z 28. 4. 1939, dopis od H. Meissnera z 12. 11. 1945, dopis od G. Wolffa ze dne 22. 6. 1942, 4. 3. 1941 od Göringovy manželky, 1. 10. 1939 od Neurathovy manželky (zmiňuje též „milý telefonát“ od Elisalex).

³⁹ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringen, Elisalex Clary, provd. Baillet-Latour, inv. č. 1 054, kart. 700. Korespondence s představiteli německé říše. Korespondenci s Neurathem vedla od dubna 1936 (28. 4., 3. 5., 5. 8.), v RA Clary-Aldringen se dochovaly dopisy z 28. 4. 1939, 5. 4. 1940, 1. 6. 1940, další bez data. Dopisy od Goeringa z 3. a 13. srpna 1936, 27. 11. 1939, 4. 3. 1941, dopisy od G. Wolffa, SS Gruppenfuhrera, z 25. 4. 1940, 22. 6. 1942, dopisy od H. Meissnera z 28. 9. 1939, 16. 12. 1939, 29. 4. 1940, 13. 9. 1941, 29. 9. 1941, 23. 10. 1942, 25. 4. 1944, 26. 7. 1944, 8. 9. 1944, 29. 9. 1944, 17. 2. 1945, 12. 11. 1945 aj. S největší pravděpodobností jde pouze o část korespondence, kterou Elisalex s představiteli nacistického režimu vedla a která jí byla doručována ke Clary-Aldringenům v době jejího pobytu na zámku v Teplících.

⁴⁰ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringen, inv. č. 1 054, kart. 700. Dopis od Hildegara Meissnera – ministra a šéfa Hitlerovy kanceláře potvrzující přijetí gratulace 29. 4. 1940, 25. 4. 1944. 26. 7. 1944 gratulovala Hitlerovi k tomu, že přežil atentát.

Alfonse v Teplicích.⁴¹ Elisalex patrně měla více odvahy k vyjádření sympatií k nacistům než její bratr, neboť již v září 1939, tj. ještě před zahájením okupace Belgie nacistickým Německem, jí šéf Hitlerovy kanceláře Hildegard Meissner psal: „*Ich bin begeistert, dass Sie liebste Graefin an unseren Friedensbestrebungen mitarbeiten wollen, ich schicke Ihnen von nun ab viel Material zu der von Ihnen ange-deuteten Verwendung.*“⁴²

Sympatie Elisalex k nacistickému režimu ovšem patrně nesdílel její syn Guy Baillet-Latour, který byl asistentem vojenského atašé belgické ambasády v Londýně a zároveň zetěm Jamese Clementa Dunna, politického poradce amerického sekretariátu Cordella Halla. Guy Baillet-Latour byl během září 1941 ve Washing-tonu na misi jako člen personálu ministra kolonií exilové belgické vlády, počátkem října 1941 zahynul na palubě letadla, které se vracelo do Velké Británie.⁴³ Naproti tomu jeho otec Henry Baillet-Latour setrval v Belgii až do své smrti v roce 1942. Nabízí se otázka, proč byla Elisalex pro německé nacisty tak důvěryhodná, když její syn z okupované Belgie odešel a jako člen exilové vlády stál na opačné straně. Patrně ji potřebovali z propagandistických důvodů, neboť z hlediska svého vý- značného postavení šlechtičny s významnými kontakty mohla svou osobností pů- sobit na belgické vyšší kruhy; navíc byla sestrou Alfonse Clary-Aldringena, který pomáhal německé věci v Československu a po odtržení pohraničních území byl ochotným přísluhovačem nacistického režimu.

Rok 1941 byl Clary-Aldringenům skutečně nepříznivý a potkala je ještě větší ztráta než smrt synovce Guye. V červnu 1941 padl na Ukrajině jejich prvoro- zený syn Hieronymus.⁴⁴ Nasazení synů Hieronyma, Karla⁴⁵ a Markuse v bojích Druhé světové války naplňovalo podstatnou část korespondence jejich příbuzných v průběhu čtyřicátých let obavami o jejich zdraví. Nicméně povinnost služby Říši a důkaz loajality podaný právě nasazením vlastních životů za myšlenku vybudová- ní „nové Evropy“ byly pokládány za samozřejmost. Alois Loewenstein psal své ne- teři Ludwině Clary-Aldringen: „*Einerseits moechte man ja den Krieg bald been- den, was wohl nur durch staerkere und ganz unmittelbare Schlaege zu erreichen*

⁴¹ Tamtéž, inv. č. 1 054, kart. 700. Dopis Elisalex Baillet-Latour od Geze Wolffa, SS Gruppenfueh- rera 22. 6. 1942.

⁴² Tamtéž, inv. č. 1 054, kart. 700. Dopis od Hildegara Meissnera – ministra a šéfa Hitlerovy kance- láře 28. 9. 1939.

⁴³ Srov. A. CLARY-ALDRINGEN, *Vůně vzpomínek*, s. 171. Alfons v pamětech uvedl, že Guy (1905- 1941) po smrti barona Henriho Lamberta stanul ve vedení banky Lambert, „*byl by to dotáhl velmi daleko, kdyby jeho život neukončilo letecké neštěstí mezi New Yorkem a Anglií*“. Srov. The Eve- ning Independent, *Two Americans Among 10 Lost – On Transport Plane. Another of British Ferry Comand's Ships is downed*, Sep. 2., 1941, Vol. XXXIV, No. 259. Major A. V. LANGTON, *Limiting the Area of Conflict*, in: Journal of the African Royal Society, Vol. XL, July 1941, s. 239.

⁴⁴ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringen, inv. č. 835, kart. 558. Soustrastné dopisy k úmrtí Hieronyma Claryho-Aldringena, červenec 1941.

⁴⁵ Padl 14. 12. 1944 jako velitel čerkeské švadrony kozáků v Chorvatsku. Srov. SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringen, inv. č. 936, kart. 608. Úmrtí oznámení syna Karla, kondolence. Nejmladší syn Markus se dostal z ruského zajetí a boje Druhé světové války přežil bez větší úhony. Srov. A. CLARY-ALDRINGEN, *Vůně vzpomínek*, s. 171.

*ist. Anderseits wuenscht man seine Buben und andere Nahstehende nicht in Feuer zu wissen. Und drittens ist man – Du wohl auch – zuviel Soldat, als dass einem die Buben nicht leid tun, wenn sie wunderbare Kampfhandlungen nur am Radio erleben.*⁴⁶ Marie Lehnendorff, jejíž syn sloužil u stejné švadrony jako mladý Clary-Aldringen, psala Ludwině poté, co se setkala s Hieronymem, aby ji uklidnila dobrými zprávami, protože „*man sich freut diese auch von dritter Seite bestaetigt zu haben! (...) Ich hatte von mir selber den Eindruck, dass Ihr Sohn sich gut in alles ‚schieb‘ und mein Sohn, sein Chef bestaetigte es mir auch.*“⁴⁷ Toto byly patrně poslední dobré zprávy, které Ludwine a Alfons o svém nejstarším synovi obdrželi. Zprávu o jeho smrti dostala nejprve kněžna Clary-Aldringen od Franze Ledebura,⁴⁸ který psal: „*Der gute Ronnie ist vorgestern Nachmittag bei einem Angriff gefallen. Sein Wagen bekam ein Artillerietreffer. Er war sofort tot und hat zum Glueck nicht mehr gelitten. (...) Bei Sokolowka haben wir ihm dann am Abend begraben.*“⁴⁹ Ledebur žádal Ludwinu, aby raději neříkala nic Alfonsovi, než se k němu dostane jeho dopis. Je poněkud překvapivé, že sdělil tuto tragickou zprávu matce zemřelého a otce se snažil co nejdéle ochraňovat. Hieronymus byl prvorozený syn, o jehož narození se Alfons dozvěděl na rumunské frontě během bojů v První světové válce,⁵⁰ syn, do něhož promítal své naděje a očekávání: „*Hieronymus, zvaný Ronnie, nám po čtyřiaadvacet let prosvětloval jako zářící paprsek život – pro mne to bylo bez začátku a bez konce (...) Zdálo se nám, že je předurčen, aby později v životě vykonal velké věci (...)*“⁵¹ Smrt Hieronyma a o dva roky později i Karla byla pro Alfonse i Ludwine obrovskou ránou, přesto však nepochybovali o nutnosti války a neobrátili se proti nacistickému režimu.

⁴⁶ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringen, inv. č. 1 039, kart. 692. Dopis Ludwině Clary-Aldringen od Aloise Loewensteina 12. 5. 1941.

⁴⁷ Tamtéž, inv. č. 1 039, kart. 692. Dopis Ludwině od Marie Lehnendorff 7. 5. 1941.

⁴⁸ Franz Ledebur (narozen 1919), syn Eugena Ledebura (1873–1945) a Eleonory, roz. Larisch-Moenich (1888–1975). S Hieronymem, zvaným Ronniem, ho pojily přátelské vztahy, později vstoupili do stejného pluku. Srov. SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringen, inv. č. 1 039, kart. 692. Dopis Ludwině od Franze Ledebura 30. 6. 1941.

⁴⁹ Tamtéž, inv. č. 1 039, kart. 692. Dopis Ludwině od Franze Ledebura 30. 6. 1941. Srov. A. CLARY-ALDRINGEN, *Vůně vzpomínek*, s. 171. „(...) v tankové bitvě byla zasažena jeho velitelská věž, dostali jsme zprávu až za několik týdnů.“ Zároveň Franz Ledebur vyjádřil lítost pozůstalým: „*Die armen Onkel Alphys und auch die Braut tun mir sehr leid.*“ Nevěstou měl na mysli Paulu Schaffgotsch, od roku 1940 Ronního snoubenku. Počátkem října 1942 se Paula provdala za mladšího bratra zemřelého, Markuse. O dva roky později se jim narodil první potomek, syn, jehož pojmenovali po Hieronymovi.

⁵⁰ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringen, inv. č. 939, kart. 603. Telegram Alfonsovi na frontu – oznámení o narození syna Hieronymuse 1917, blíže bez data.

⁵¹ Srov. A. CLARY-ALDRINGEN, *Vůně vzpomínek*, s. 171.

Okolnosti vstupu manželů Clary-Aldringenových do NSDAP

Po zabrání Sudet nacistickým Německem fúzovala SdP počátkem listopadu 1938 s NSDAP a naprostá většina henleinovců přešla do nacistické strany. U Clary-Aldringenů tomu bylo poněkud jinak, ne však z důvodu, že by se zdráhali vstoupit do nacistické strany, nýbrž proto, že o ně NSDAP zpočátku nestála, a to i přes úlohu, kterou Clary-Aldringen i jeho žena sehráli v zinscenování diplomatického divadla při dýcháncích s britskými diplomaty v rámci tzv. zprostředkovací mise Waltera Runcimana. Alfons Clary-Aldringen, stejně jako jeho choť Ludwina, vstoupil tedy do NSDAP až v listopadu 1940.⁵² Předcházelo mu doložení důkazu o árijském původu, s čímž v případě původu matky Ludwiny, tedy Marie Eltz, rozené Lobkowiczové, nastaly potíže, neboť říšský protektor Konstantin von Neurath o něm pochyboval. Ovšem s pomocí příbuzných se podařilo tento problém vyřešit a manželé Clary-Aldringenovi tak byli po předchozích marných snahách přijati do nacistické strany.⁵³ O vstup nicméně Alfons žádal již dva roky předtím, kdy byl z důvodů meziválečných vztahů se Židy a kontaktů s Edvardem Benešem odmítnut.⁵⁴ Pokusil se o to znovu, když v polovině roku 1939 obeslal přímo Hitlerovu kancelář, opět neúspěšně.⁵⁵ Proti jeho důvěryhodnosti pro nacistický režim hrál také fakt, že do Sudetendeutsche Partei vstoupil až v květnu 1938.⁵⁶ Alfons to ovšem omlouval nutností, kdy jako ústřední osobnost Ligy pro porozumění mezi národy (Deutsche Liga fuer Voelkerbund und Voelkerverstaendigung in der Tschechoslowakei) i dalších organizací,⁵⁷ své sympatie vůči politice SdP musel skrývat před veřejností a tiskem.⁵⁸ Nebyl ostatně jediný, kdo zdůvodňoval své „ideologicky závadné“ výroky nutností „klamu a úhybných manévřů“ ve vztahu k československé státní moci. Stejně tak i Henlein se ve svém memorandu Hitlerovi očišťoval a deklaroval svůj neochvějný nacistický postoj: „SdP musí skrývat své přiznání k nacionálnímu socialismu jako světovému názoru a politickému principu. Jako strana v demokraticko-parlamentním systému Československa musí navenek, ve

⁵² NA Praha, NSDAP, inv. č. 123, kart. 165, sign. 4/88. Dopis od Gauleitung Sudetenland, 11. 9. 1941.

⁵³ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringen, Ludwina Clary - Korespondence, inv. č. 1 039, kart. 692. Korespondence (dva dopisy od Johannese Lobkowicze – z 2. 1. 1939 a 27. 3. 1940).

⁵⁴ Srov. E. GLASSHEIM, *Noble nationalist*, s. 203.

⁵⁵ NA Praha, NSDAP, inv. č. 123, kart. 165, sign. 4/70-71. Dopis Alfonse Clary-Aldringena kanceláři Vůdce a říšského kancléře 16. 11. 1939 (neinventarizováno).

⁵⁶ Tamtéž, inv. č. 123, kart. 165, sign. 4/88. Dopis od Gauleitung Sudetenland 11. 9. 1941.

⁵⁷ Alfons se stal roku 1922 zakládajícím členem Voelkerbundligy, od roku 1935 stál v jejím čele. Nahradil zde ve vedoucím postu Wilhelma Medingera, který zemřel roku 1934 a jeho následníka Dr. Friedricha Nelboeckea, který ale musel své místo brzy opustit, neboť byl rakouským státním občanem. Alfons CLARY-ALDRINGEN, *Geschichten eines alten Oesterreichers*, Berlin, 1977, s. 266. Alfons Clary-Aldringen působil též v Mezinárodní unii pro Společnost národů. Srov. SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringen, inv. č. 1 008, kart. 662.

⁵⁸ Srov. A. CLARY-ALDRINGEN, *Geschichten*, s. 268; A. CLARY-ALDRINGEN, *Vůně vzpomínek*, s. 173.

svých ústních a písemných projevech, na shromážděních a v tisku, v parlamentu, ve své vlastní výstavbě a při organizování sudetského německví, používat demokratickou terminologii a demokraticko-parlamentní metody. Neměla by proto nezasvěceným říšskoněmeckým kruhům připadat jako sporná a nespolehlivá.“⁵⁹ Clary-Aldringen dovozoval, že byl od počátku věrný sudetské politice Konráda Henleina a prosazoval „voelkisch“ dominanci ve vedení daných organizací.⁶⁰ Ostatně již v roce 1935, tedy po prvních volbách, jichž se účastnila Sudetendeutsche Partei v čele s Konrádem Henleinem, psal Johannes Lobkowicz své neteři Ludwině Clary-Aldringen: „*Gratuliere zur Henleinwahl. Bin neugierig, was weiter geschehen wird!*“⁶¹

Clary-Aldringen hercem v propagandistickém divadle

Alfonsovo zveřejnění svých sympatií k Henleinovi a vstup do SdP o dva měsíce předcházel zahájení Runcimanovy mise, ve které hrál Alfons spolu s dalšími německými šlechtici nakloněnými sudetské věci důležitou úlohu a kde již otevřeně vystupoval jako exponent Sudetoněmecké strany. Byl pro ni cenným spolupracovníkem pro své významné kontakty ve Velké Británii.⁶² Koncem srpna 1938 se Al-

⁵⁹ Václav KRÁL, *Die Deutschen in der Tschechoslowakei 1933–1947: Dokumentensammlung*, Praha 1964, s. 142. (Dopis Hitlerovi z 19. 11. 1937.)

⁶⁰ Srov. E. GLASSHEIM, *Noble nationalist*, s. 203–204.

⁶¹ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringen, inv. č. 1 008, kart. 692. Dopis Ludwine Clary-Aldringen od Johannese Lobkowicze z 23. 5. 1935.

⁶² SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringen, kart. 665, Novinové výstrižky (Prager Tagsblatt 27. 8. 1938, Sozialdemokrat 28. 8. 1938, Rumburské noviny 28. 8. 1938). Mezi největší britské přátelé Clary-Aldringenů patřili Portlandovi. Srov. Wiliam John Arthur Charles James CAVENDISH-BENTICK Duke of Portland, *Men, women and thing, memories of the Duke of Portland*, London 1937, s. 175, 192. Alfonse vázalo blízké přátelství také k Daisy von Pless, která byla častým hostem na zámku v Teplicích. Srov. W. John KOCH, *Daisy Princess of Pless. A Discovery*, Edmonton 2002, s. 47, 72; D. CHAPMAN-HOUSTON (ed.), *Princess Daisy of Pless. The Private Diaries of Princes Daisy of Pless*, London 1950, s. 306. Daisy se narodila roku 1873 (zemřela 1943 v Polsku) jako Mary Theresa Olivia Cornwallis-West, byla dcerou Williama (1835–1917) a Mary, rozené Fitz-Patrick (1856–1920). Její rodina byla spřízněna s největšími aristokratickými rody Velké Británie a byla spjata se dvorem králů Edwarda VII. a Jiřího V. Její matka zvaná Patsy byla blízkou přítelkyní prince z Walesu, pozdějšího Edvarda VII. 1891 se Daisy provdala (a 1922 rozvedla) za Hanse Heinricha von Pless (1861–1938), jednoho z nejbohatších mužů v Německu, jehož majetek se nacházel na území polského Slezska. Byla přítelkyní německého císaře Viléma II. i britského krále Edvarda VII. Její bratr George Frederick Myddelton Cornwallis-West se oženil s Jennie Churchill, ovdovělou matkou Winstona Churchilla (což byl jeho první sňatek, podruhé se oženil s herečkou P. Campbell). Její sestra Constance Edwina Cornwallis-West se provdala za Hughu Grosvenor, westminsterského knížete (jejím druhým manželem se stal F. Lewes). Provázanost evropských šlechtických rodin a vazby na nejvyšší kruhy napříč Evropou poskytovaly Alfonsovi i řadě dalších německy smýšlejících šlechticů důležité páky k ovlivňování veřejného mínění evropské aristokracie i politické reprezentace. Srov. SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringen, inv. č. 941, kart. 627. Dopisy od Daisy a Portlandových do roku 1939.

fons jako hostitel britských diplomatů připojil po bok Ulricha Kinského a Maxe Egona Hohenlohe, jehož Červený Hrádek se stal místem prvního setkání Waltera Runcimana s Konradem Henleinem a K. H. Frankem. U Ulricha Kinského využil Runciman se svou ženou Hildou podruhé pohostinnosti šlechty poté, co navštívil zámky v Chlumci nad Cidlinou a Žďáru nad Sázavou Zdenka Radslava Kinského, který byl před zahájením mise Edvardem Benešem a předsedou vlády Milanem Hodžou požádán, aby se ujal programu pro britské hosty jakožto zástupce státu loajální šlechty, neboť se předpokládalo, že německy smýšlející šlechta bude britskou misi informovat o situaci v československém pohraničí v duchu henleinovské propagandy.⁶³ Příležitost k pozvání britských hostů se naskytla Clary-Aldringenovi u Ulricha Kinského v České Kamenici, kde mu Runciman přislíbil návštěvu na loveckém záměčku Vysoká Lípa (Hohenleipa), který nechal Alfons vystavět ve třicátých letech.⁶⁴ Je samozřejmě nanejvýš pravděpodobné, že zmíněné pozvání nebylo Alfonsovou „sólo akcí“, nýbrž bylo součástí předem promyšleného scénáře vytvořeného společenským štábem Ulricha Kinského.⁶⁵ Ten byl ze své pozice hlavy společenského štábu vytvořeného SdP zodpovědný za zorganizování zábavy pro britské diplomaty, podařilo se mu využít příležitosti a zaměřit pozornost členů mise na špatnou ekonomickou situaci oblastí obývaných Němci, postižených nejvíce hospodářskou krizí. Osobně provedl Ashtona-Gwatkina, ekonomického specialistu Foreign Office, a Runcimanova tajemníka Geoffrey Peta oblastí, kde jim demonstroval, jak německé obyvatelstvo trpí chudobou, nezaměstnaností a diskriminací ze strany československého státu.⁶⁶

Zatímco Ashton-Gwatkin, který celou misi fakticky řídil, měl jen málo příležitostí k odpočinku, Walter Runciman dával plnou přednost relaxaci, ke které mu Ulrich Kinský spolu s Hohenlohem a Clary-Aldringenem poskytli dostatek příležitostí.⁶⁷ Společné víkendy probíhaly plně v duchu šlechtické sociability; nebyla tedy nouze o zábavu při honech, sportu, večírcích či plesech. Před plánovanou návštěvou na záměcích Clary-Aldringenů se například Hilda Runcimanová dotazovala Alfonse: „*What kind of sport would be preferred?*“⁶⁸ U Clary-Aldringenových strá-

⁶³ Zdenko Radslav KINSKÝ, *Zu Pferd und zu Fuss. 70 Jahre aus der Erinnerungen*, Wien – Rom 1974, s. 86; Srov. E. GLASSHEIM, *Noble nationalist*, s. 179; Paul VYŠNÝ, *The Runciman Mission 1938: Prelude to Munich*, Basingstoke 2003, s. 170; Aleš VALENTA, *Dějiny rodu Kinských*, České Budějovice 2004, s. 200.

⁶⁴ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringen, inv. č. 913, kart. 593. Stavba loveckého domu ve Vysoké Lipě 1930–1934.

⁶⁵ Politickému štábu stál v čele K. H. Frank, který stejně jako štáb společenský měl koordinovat program pro britské hosty a svědčil o důmyslné přípravě Sudetoněmecké strany. Srov. Sydney MORRELL, *Viděl jsem ukřižování: Sudety 1938–1939. Svědectví anglického novináře, který byl přítom, Brno 1995*, s. 34; P. VYŠNÝ, *The Runciman Mission 1938*, s. 170; E. GLASSHEIM, *Noble nationalist*, s. 179.

⁶⁶ Srov. P. VYŠNÝ, *The Runciman Mission 1938*, s. 170; Peter NEVILLE, *Hitler and Appeasement: The British attempt to prevent the second World War*, London – New York 2006, s. 92.

⁶⁷ Srov. E. GLASSHEIM, *Noble nationalist*, s. 181.

⁶⁸ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringen, inv. č. 1 011, kart. 665. Runcimanova mise. Dopis od Hildy Runciman Alfonsovi z 25. 8. 1938.

čili Runcimanovi poslední srpnový víkend, po dvou dnech pobytu u Adolfa Schwarzenberga.⁶⁹ Runcimanovy návštěvy u Clary-Aldringenů se účastnila i Alfonsova sestra Elisalex Baillet-Latour, která se pochlubila vlastnoručně podepsanou fotografií Hitlera,⁷⁰ s níž se několikrát setkala a považovala ho za Brity nepochopeného. Dokonce tvrdila, že Hitler naproti tomu Brity obdivuje, a proto proti nim nepůjde do války, z čehož Hilda usoudila, že nemůže jít o člověka, který by dychtil po světové válce, jak se mnozí domnívali.⁷¹

Do Teplíc kromě stálých členů mise zavítal také britský vyslanec Basil Newton, který se zúčastnil lovu s Alfonsem Clary-Aldringenem. Večer se pak uskutečnila na Newtonovu počest oslava na zámku Hohenleipa.⁷² Jak lze dovodit ze vzájemné korespondence mezi Basilem Newtonem a kněžnou Clary-Aldringen, nebyl Newton na zámečku ve Vysoké Lípě poprvé.⁷³ V Newtonově korespondenci směřované Alfonsovi se můžeme dočíst, že „ (...) *I spent a most interesting hour with Rauchberg*⁷⁴ *yesterday and he left me some book and documents which we are*

⁶⁹ Among the Sudetens, Personal Tour, Runciman-Henlein Meeting, 28. srpna 1938, Reichenberg. Archive the Times [cit. 15. března 2010] URL: <<http://www.archive.timesonline.co.uk/>>; SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringen, inv. č. 1 011, kart. 665. Sozialdemokrat (článek z 28. 8. 1938) a tamtéž Sudetendeutsche Tageszeitung (článek z 28. 8. 1938). Srov. E. GLASSHEIM, *Noble nationalist*, s. 183. Adolf Schwarzenberg trval na nepolitické a soukromé povaze Runcimanovy návštěvy a odmítl během Runcimanova pobytu na svém zámku na jihu Čech zprostředkovat kontakt přívržencům SdP. Naopak Eugen Czernin, u něhož strávil Runciman víkend od 9. do 11. 9., který navzdory své proklamované neutralitě zaujímal později pročeský postoj, umožnil setkání W. Runcimana s henleinovci. Srov. P. VYŠNÝ, *The Runciman Mission*, s. 275. Vyšný uvedl, že víkend strávil lord Runciman u Edmunda Czernina. E. Glassheim doložil na základě deníků Eugena Czernina, uložených ve Státním oblastním archivě Jindřichův Hradec, že je to mylný údaj. Srov. E. GLASSHEIM, *Noble nationalist*, s. 183.

⁷⁰ Elisalex si patrně vytvářela sbírku fotografií nacistických pohlavárů, prokazatelně o to žádala Goeringa. SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringen, inv. č. 1 054, kart. 700. Korespondence Elisalex s Goeringem z 27. 11. 1939 (zmiňuje přiložení fotografie jeho a choti, nicméně fotka se nedochovala), Dopis od Werdera s podepsanou fotografií (Adjutant der Heeresgruppe) z 25. 1. 1943, Dopis s fotografií v uniformě od Kuna von Eltz-Rubenach z 14. 7. 1944.

⁷¹ Srov. E. GLASSHEIM, *Noble nationalist*, s. 182. Záznam z deníku Hildy Runciman.

⁷² Tamtéž, inv. č. 1 011, kart. 665. Sudetendeutsche Tageszeitung ze dne 28. 8. 1938 (novinový výstřížek).

⁷³ Tamtéž, inv. č. 950, kart. 631. Dopis od Basila Newtona z 5. 8. 1938. Hovoří zde se zalíbením o minulé návštěvě Teplíc; z kontextu je patrné, že šlo již o několikátou návštěvu u Clary-Aldringenů, ať už v Teplicích či ve Vysoké Lípě. Basil Newton byl od roku 1937 britský vyslanec v Praze a stejně jako jeho předchůdce, sir Joseph Addison (od 1930), byl nechvalně známý pro své postoje a názory, ovlivňované německým, respektive nacistickým prostředím, na což Hrad upozorňoval československý vyslanec v Berlíně Vojtěch Mastný. V březnu 1938 například Newton navrhol iniciovat neutralizaci Československa prostřednictvím likvidace jeho aliance s Francií a sovětským Ruskem. Srov. Václav HOUŽVIČKA, *Návraty sudetské otázky*, Praha 2005, s. 200. Blíže k této otázce Vojtěch MASTNÝ, *Vzpomínky diplomata: Ze vzpomínek a dokumentů československého vyslance*, Praha 1997.

⁷⁴ Heinrich Rauchberg byl významným profesorem německé univerzity v Praze, odborník na mezinárodní právo, který společně s profesory Spinou, Kafkou a Mayr-Hartingem představoval poradní sbor Voelkerbundligy. Srov. A. CLARY-ALDRINGEN, *Erinnerungen*, s. 267. Zabýval se nacionální otázkou (*Der nationale Besitzstand in Boehmen*, Leipzig 1905), od počátku dvacátých let se

*studying. Many thanks for the introduction also for a most delightful weekend.*⁷⁵ Clary-Aldringenovi evidentně udělali také na Runcimanovy i Petovy vynikající dojem.⁷⁶ Geoffrey Peto děkoval Ludwině a Alfonsovi za „*extremely kind hospitality (...) the only sad part was the very brief nature of our visit!*“ a doufal, že „*the settlement suggested will bring you peace and happiness*“ a „*to see you lot some time in England (...)*“⁷⁷ O povaze celé akce svědčí i to, že členové mise byli doprovázeni svými rodinnými příslušníky – Walter Runciman tak trávil volné chvíle při lovech, na večírcích a v divadle po boku své ženy Hildy, ale také syna Leslieho a dcery, která na sever Čech přiletěla vlastním letadlem. Cílem vedení SdP bylo poskytnout členům mise čtyři týdny, během nichž mohli příjemně plýtvat časem na zámeckých usedlostech německých šlechticů a užívat jejich pohostinnosti, což se

zabýval postavením německé menšiny v Československu a právem na sebeurčení, které pokládal za politický požadavek. Rauchberg se roku 1922 snažil umístit svůj článek o ochraně menšin do britského listu Manchester Guardian, o čemž vyslanec v Londýně Vojtěch Masný zpravoval Ministerstvo zahraničí: „*Upozorňuji na nepoctivou hru, kterou s výkladem ochrany menšin článek provozuje.*“ Srov. AKPR, T-tajné, Svaz národů, kart. 73, sign. T 1 215/22. Dopis z 1. 7. 1922. Rovněž Robert Mayr-Harting vyučoval od roku 1909 na Karlo-Ferdinandově univerzitě v Praze, byl členem Deutsche Christlich-Soziale Volkspartei, byl vůdčím představitelem aktivismu, tj. spolupráce německého obyvatelstva s Československou republikou, a tuto politiku prosadil na sjezdu strany v roce 1922. Do konce roku 1938 patřil k vedoucímu okruhu Deutsche Christlich-Soziale Volkspartei. V letech 1926–1929 byl ministrem spravedlnosti ve vládách A. Švehly a F. Udržala a zároveň za svou stranu senátorem (1920–1925) a poslancem Národního shromáždění (1925–1939). Mayr-Harting i po odchodu z vlády patřil mezi tzv. státotvornou opozici a odmítal spolupráci s Henleinem. Teprve po „anšlusu“ Rakouska pod vlivem rostoucího tlaku zvenčí i v DCV 29. 3. 1938 přestoupil s ostatními poslanci a senátory do klubu Sudetoněmecké strany. Srov. Robert LUFT, *Mayr-Harting, Robert*, in: Neue Deutsche Biographie, Band 16, Berlin 1990, s. 570. Franz Spina byl rovněž profesorem Karlo-Ferdinandovy univerzity v Praze (habilitován 1909), E. Benešem a P. Šámalem byl považován za „*slušného německého poslance*“. Srov. AKPR, T-tajné, Dr. Medinger Vilém, velkostatkář, kart. 50, sign. T 1 212/22. Dopis Šámala T. Masarykovi z 1. 7. 1922. Od roku 1920 byl poslancem za Bund der Landwirte und des ländischen Gewerbes (Svaz zemědělců a venkovských živností), tedy za stranu aktivistickou, od 1926 byl ministrem veřejných prací, od 1929 do 1935 veřejného zdraví a tělovýchovy. Z politického života odešel v březnu 1938, když v jeho straně zvítězilo nacionalistické křídlo, které prosadilo splnutí této strany s Henleinovou SdP, a Spinovy snahy po obnovení aktivistické strany ochotné spolupracovat s Čechy se v květnu 1938 ukázaly jako marné. Srov. AKPR, T-tajné, Konrad Henlein, kart. 179, sign. T 460/34; Johann Wolfgang BRÜGEL, *Czechoslovakia before Munich: The German minority problem and British appeasement policy*, Oxford 1973, s. 30.

⁷⁵ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringen, inv. č. 950, kart. 631. Dopis od Basila Newtona z 1. 9. 1938.

⁷⁶ Tamtéž, inv. č. 1 039, kart. 692. Dopis Ludwině od Hildy Runciman z 21. 8. 1938, 20. 9. 1938 a 3. 1. 1939. Dopis od syna Leslieho Runcimana, b.d.; Tamtéž, inv. č. 1 008, kart. 666. Dopis Alfonsovi od Hildy Runciman z 25. 8. 1938 a tamtéž dopis Alfonsovi od G. Peta z 6. 9. 1938, tj. již po ukončení mise, v kterém uvedl, že „*Leslie Runciman is definitely staying here till Tuesday, so will, I am sure, accept with much pleasure your kind invitation to shoot with you on Monday.*“

⁷⁷ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringen, inv. č. 1 039, kart. 692. Dopis Ludwině od G. Peta z 29. 8. 1938; Tamtéž, inv. č. 1 008, kart. 666. Dopis Alfonsovi od G. Peta z 20. 9. 1938.

jim beze zbytku podařilo.⁷⁸ V této atmosféře následně mohli henleinovci ukázat, že nekomplikují jednání a pravda je na jejich straně, a posléze, když si byli vědomi naklonění britských diplomatů na svou stranu, vystoupit s požadavkem uspořádání plebiscitu, který by de facto znamenal požadavek připojení k Německu.⁷⁹

Po zmaření jednání ze strany Sudetendeutsche Partei a odmítnutí tzv. čtvrtého plánu československé vlády, který v podstatě splňoval všechny původní Henleinovy požadavky, skončila funkce zprostředkovací mise Waltera Runcimana, který ještě před svým odjezdem osobně přihlížel pochodňovému průvodu Němců, kteří skandovali: „*Lieber Lord, mach'uns frei von der Tschechoslowakei!*“⁸⁰ Za konečný krach jednání ve své zprávě premiéru Chamberlainovi činil Runciman jednoznačně odpovědnými K. Henleina a K. H. Franka. Přesto ale v dopise jako jediné možné řešení česko-německého problému doporučoval odstoupení československých oblastí s německou většinou.⁸¹ Spojení mezi hlavními sudetskými vůdci a nacistickým Německem se stalo dominantním faktorem celé situace; spor přestal být vnitropolitickým problémem mladého Československa.

Příčiny a důsledky postojů Alfonse Clary-Aldringena ve třicátých letech

Do roku 1938 se Alfons Clary-Aldringen patrně zdráhal k otevřenému vyjevení svých názorů a byl pokládán za „*umírněného německého šlechtice*“,⁸² po anšlusu Rakouska a následné eskalaci poměrů v Československu dal ovšem jasně najevo, že mu toto označení nepřísluší. Víc než patrné je to z Alfonsova projevu k zaměstnancům svého pivovaru v Trnovanech (Turnu), který k nám zaznívá díky sedmistránkovému konceptu z Alfonsovy pozůstalosti. Mluvil o hrozivě těžkých a hořkých uplynulých letech v československém státě a dvaceti letech, která byla utrpením. Mluvil o slabosti, která vznikla „*durch die Zersplitterung unter uns selbst*“ a která, jak československá vláda dobře věděla, stále více snižovala sílu

⁷⁸ Je však nutno dodat, že členům britské mise se podařilo nashromáždit velké množství materiálu dokumentujícího situaci v pohraničních oblastech Československa a nelze tedy říci, že by si pouze užívali zábavy, kterou pro ně přichystali šlechtičtí hostitelé.

⁷⁹ Srov. P. VYŠNÝ, *The Runciman Mission 1938*, s. 170; E. GLASSHEIM, *Noble nationalist*, s. 179.

⁸⁰ Srov. Alfred de ZAYAS, *Anglo-American Responsibility for the Expulsion of the Germans, 1944–1948*, Harvard University Press 2002, s. 243.

⁸¹ Srov. Jindřich DEJMEK, *Britská diplomacie, Československo a Sudetoněmecká strana*, *Moderní dějiny* 9, 2001, s. 168. Podle J. Dejmků Runciman musel být nejdříve přesvědčen, aby z vlastní iniciativy navrhl to, co Chamberlain politicky potřeboval. Původní text Runcimanovy zprávy byl napsán nepochybně před 21. 9., tedy před datem odeslání konečné zprávy Chamberlainovi, následně byl upraven úředníky Foreign Office, kteří nahradili jednu stranu Runcimanova originálu vsuvkou o délce osmi stran, která obsahovala mnohem více konkrétních a kritičtějších údajů vůči československé vládě. Srov. Jindřich DEJMEK, *Z telefonických rozhovorů prezidenta Edvarda Beneše s československými vyslanci v Londýně a Paříži v září 1938*, *Moderní dějiny* 10, 2002, s. 281; J. W. BRÜGEL, *Češi a Němci*, s. 618.

⁸² SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringen, inv. č. 1 010, kart. 665. Polední list ze dne 30. 8. 1938.

odporu. Mluvil o týdnech strachu, které prožil v srpnu, než přišlo rozhodnutí o odtržení Sudet od Československa, a hřměl, že nikdy nezapomene „*den Jubel und die aus tiefstem Herzen kommende Freude, als die ersten Soldaten der Deutschen Wehrmacht als Befreier bei uns einzogen, wie vergessen vor allem die ueberquellenden Gefuehle des Dankes fuer unseren grossen Fuehrer (...) Wir koennen unseren Dank nur dadurch wirklich beweisen, dass wir nach den grossen Ideen des Nationalsozialismus und der wahren Volksgemeinschaft leben, d. h. dass wie nie mehr selbstsuechtig denken duerfen, sondern bereit sind zu arbeiten, mit vollen Kraeften fuers ganze geeinte Deutsche Volk (...) der Wille (...) zu steter Opferbereitschaft im festen Glauben an den Nationalsozialismus, die gemeinsame Liebe zu unserem herrlichen Deutschen Volk und unser einiger Dank unserem grossen geliebten Fuehrer Adolf Hitler.*“⁸³

Alfons Clary-Aldringen byl přesvědčen, že „krach Československa v roce 1938“ byl vyprovokovaným důsledkem nepřátelského postoje československé vlády vůči německému obyvatelstvu v zemi. V roce 1918 byla rakousko-uherská monarchie rozkouskována v nástupnické státy ve jménu versailleského principu práva národů na sebeurčení.⁸⁴ O naplnění tohoto principu, tedy o uskutečnění práva svobodně si zvolit stát, v němž chtějí žít, usilovali i německy cítící obyvatelé někdejší monarchie. Narazili však na jiný princip, uplatnění historického práva.⁸⁵ Německy mluvící menšina historické právo neuznávala a neuznávala ho ani někdejší ústavověrná šlechta, na rozdíl od šlechty státoprávní, kterou podle statistiky Eagla Glassheima tvořili především příslušníci starých českých (v zemském smyslu) rodů, po vzniku Československa s výhradami většinou loajální novému státu a představitelům moci.⁸⁶ Německá menšina žádala připojení ke svým „vlast-

⁸³ Tamtéž, inv. č. 1 012, kart. 666. Koncept Alfonsova dopisu do The Times 1938, blíže bez data.

⁸⁴ Konec roku 1918 a značnou část roku následujícího provázela právní nejistota, kdy ani česká ani německá strana nemohla odhadnout budoucí vývoj. Z toho plynula problematická otázka začlenění území obývaných převážně obyvatelstvem německé národnosti do nově vzniklého československého státu, přičemž Němci odmítali uvěřit, že by jim bylo upřeno právo na sebeurčení. Hlavní problém spočíval v tom, že politická reprezentace Československa přebrala moc 28. října 1918, nicméně mezinárodní pařížská konference, jednající o poválečném uspořádání Evropy, přinesla první závazné výsledky až v červnu 1919 uzavřením mírové smlouvy s Německem, s Rakouskem až v září téhož roku. Srov. Karel SCHELLE, *Die Entstehung der Tschechoslowakischen Republik 1918*, München 2009, s. 26–28; Elisabeth WISKEMANN, *Czech and Germans. A study of the struggle in the historic provinces of Bohemia and Moravia*, London 1938, s. 94.

⁸⁵ Z historického práva se odvozoval nárok Československa na celé území Českého království v historických hranicích bez ohledu na to, že „*jinojazyční obyvatelé pohraničního území nechtěli žít pod vládou Prahy*“. Při určování nových hranic na mírové konferenci bylo použito obou zásad – historického práva v západní části republiky a přirozeného práva v její východní části. Srov. Vladimír ŠKUTINA, *Český šlechtic František Schwarzenberg*, Praha 1990, s. 234. Blíže Tomáš Garrigue MASARYK, *Právo historické a přirozené*, Praha 1900; Týž, *Česká otázka: Snahy a tužby národního obrození*, Praha 1908, s. 258; Jan HERBEN, *T. G. Masaryk*, Praha 1930, s. 94; Ferdinand PEROUTKA, *Budování státu I, 1918–1919*, Praha 1991, s. 145.

⁸⁶ Nejloajálnější vůči českému státu v meziválečné periodě byli potomci starých českých rodů, kteří se většinou přihlásili k české národnosti. Glassheim upozornil na spojnici mezi projevovanou loajalitou k Československu po roce 1918 a tradiční příslušností šlechtických rodů ke státoprávní

ním lidem“ ve jménu přirozenoprávního principu, na němž bylo „založeno zničení jejich bývalé vlasti“.⁸⁷ Němci a Češi volili odlišné modely řešení a uplatňování vlastního požadavku práva na sebeurčení. Němci usilovali o rozdělení českých zemí podle etnických hledisek a o připojení území s německým obyvatelstvem k německému Rakousku, respektive o připojení tohoto celku k Německu bez ohledu na historickou tradici a na fakt, že tato území nebyla obývána výhradně Němci, nýbrž že zde žila poměrně početná česká menšina.⁸⁸ Češi naproti tomu chtěli zachovat historické české země jako součást Československa a řešit německo-české vztahy jako vnitrostátní problém. Nástrojem k prosazování obou variant řešení bylo vyhlášení Československa a vytvoření tzv. Německého Rakouska a spolu s ním provincie Deutschboehmen.⁸⁹ Jaroslav Thun Hohenstein okomentoval tuto situaci v deníkovém záznamu těmito slovy: „Oesterreich ist nicht mehr! (...) Nunmehr Deutschoesterreich und Deutschboehmen als deutsche Provinz entstand – finis Austriae!“⁹⁰ Ohrožení samostatného československého státu sudetoněmeckou iredentou již při jeho samém zrodu poznamenalo celé další soužití Čechů a Němců ve společném státě. Johann Wolfgang Bruegel naproti tomu dokládá, že Němci v Čechách nebyli jednotní, a přiklonil se k názoru, že Němci neusilovali o skutečnou

ústavověrné frakci v rámci velkostatkářské kurie (po roce 1861). Ústavověrná šlechta byla výrazně proněmecká a centralistická, zatímco historická (státoprávní) šlechta vyznávala pročeské postoje, jejich konflikt byl však tlumen několika vzájemnými názorovými spojnicemi, tj. nezpochybnitelná loajalita k monarchii, sociální konzervatismus a tradiční katolicismus. Státoprávníci byli ve většině případů v meziválečném období vůči československému státu loajální, na rozdíl od šlechticů přidružených k ústavověrné frakci. Ze státoprávních konzervativních rodin se podle Glasheima přihlásilo 44 % k české národnosti. Z rodin státoprávních, které měly zároveň starý český původ, se hlásilo k Čechům 83 %. Naproti tomu k ústavověrným se počítaly pouze čtyři staré české rody, ale třiatřicet rodin německých, tedy celých 92 %. Srov. E. GLASSHEIM, *Crafting of Post-Imperial Identity*, s. 154.

⁸⁷ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringen, inv. č. 1 012, kart. 666. Koncept Alfonsova dopisu do The Times 1938, blíže bez data.

⁸⁸ Manfred ALEXANDER, *Čeští Němci a vznik Československa*, Dějiny a současnost 19, 1997, č. 6, s. 24.

⁸⁹ 21. 10. 1918 bylo ve Vídni v domě Dolnorakouského sněmu rakouskými Němci ustaveno Prozatímní národní shromáždění Německého Rakouska, na němž zástupce německých nacionalů z Čech, Hans Knirsch, prosazoval z důvodu „národních, sociálních a kulturních zájmů“ státoprávní připojení Německého Rakouska k Německé říši. 29. 10. 1918 se sešli němečtí poslanci z českých zemí ve Vídni v dolnorakouském zemském sněmu a vydali protest proti připojení území osídlených Němci k Československu. Zároveň obdobnou výzvu vydala v Ústí nad Labem Německá národní rada. Vzhledem k tomu, že německé obyvatelstvo nemohlo vytvořit jednotný územní celek, došlo ke vzniku čtyř oblastí – Deutschboehmen, Sudetenland, Boehmerwaldgau a Deutschsuedmaehren. Nejvýznamnější byla provincie Deutschboehmen, představitelem její výkonné moci se stala zemská vláda v čele se zemským hejtmánem, kterým byl nejprve Rafael Pacher a po něm Rudolf Lodgman von Auen. Srov. V. HOUŽVIČKA, *Návraty sudetské otázky*, s. 104–105; J. W. BRÜGEL, *Češi a Němci*, s. 122; E. WISKEMANN, *Czech and Germans*, s. 91–93. Srov. Karel SCHELLE, *Vznik československé republiky 1918*, Ostrava 2008, s. 78.

⁹⁰ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Thun-Hohenstein, Děčín. Dodatky k signatuře A 3 XXVII. Deník Jaroslava Thun-Hohensteina XXXV Teil (4. 10. 1918–18. 1. 1918). Zápis z 30. 10. 1918, s. 7 552 a 7 562.

iredentu, neboť situace v Německu byla po válce katastrofální a Němci si uvědomovali určité ekonomické výhody, které jim život v poměrně prosperujícím Československu nabízel.⁹¹ Podle Wilhelma Medingera, významného sudetoněmeckého politika, „všechno, co Němci žádají, v republice jest kulturní autonomie, která by Němcům zajišťovala volnou ruku ve školství a jeho kontrolu“.⁹² Jak se k otázce odtržení českého pohraničí a připojení těchto oblastí s převážně německým obyvatelstvem k Německu stavěl Alfons Clary-Aldringen, není zcela jasné. Dostupné prameny nevypovídají o jeho oficiálním kontaktu se severočeskými iredentisty v čele s Lodgmannem, ač to samozřejmě nevylučuje skrytou podporu či sympatie. Wilhelm Medinger, s nímž pojily Alfonse Clary-Aldringena blízké přátelské a zároveň i pracovní vztahy, neboť od počátku dvacátých let spolupracovali na půdě Deutsche Liga fuer Voelkerbund und Voelkerverstaendigung in der Tschechoslowakei a rovněž ve svazu německých velkostatkářů, uvedl, že „on a převážná většina německé minority v Čechách by se bránila každému kroku, který by směřoval k připojení zněmčeného území k Německu“, a zároveň zdůraznil, že „Čechy jsou ekonomicky a zeměpisně nedělitelné a připojení k Německu by znamenalo ekonomické zničení jak území německého, tak území zbývajících Čech“. Dá se předpokládat, že tyto názory sdílel s Medingerem i Clary-Aldringen, rovněž pro něj bylo nejlepším řešením znovuzřízení rakouského státu, do něhož by Československo bylo vtěleno. Nicméně tento ideál sám Medinger „v přítomné době i v budoucnosti“ považoval za „úplně nedosažitelný“. Wilhelm Medinger však také zdůraznil, že výše zmíněná stanoviska jsou jeho subjektivním názorem, že tedy „projevuje pouze své osobní mínění a mínění jenom části německé minority, která sdílí jeho ‚umírněné‘ názory, a doznal, že německé strany jsou v otázkách těchto velmi nejednotny a roztrženy a obsahují značný počet ‚radikálů‘, jejichž požadavky jsou mnohem extrémnější než požadavky jeho a jeho politických přátel.“⁹³ Paul Vyšný uvedl, že ještě v roce 1938 Clary-Aldringen, ač silně proněmecký stoupenec Sudentendeutsche Partei, v zásadě preferoval, aby Sudety jako celek nebyly připojeny k Německu.⁹⁴ Vycházel nicméně pouze z oficiálních materiálů britské mise a vzá-

⁹¹ Kromě toho samotné Německo nemělo zájem o připojení tzv. Německého Rakouska, neboť by to značně mohlo zkomplikovat jeho pozici na mírových jednáních. Brügel citoval výrok agrárního poslance Josefa Mayera, který uvedl: „V Německých Čechách byla nálada dosud taková, že průmysl byl nakloněn spíše připojení k Československu, měšťanské a dělnické kruhy byly naproti tomu jednoznačně pro připojení k Německu. Rolníci v Německých Čechách jsou zcela indiferentní a politicky nezralí. Postoj průmyslu, především též liberecké obchodní komory, lze vysvětlit tak, že průmyslníci se cítí bezpečněji v kapitalistickém československém státě a svá odbytiště hledají spíše v Čechách než v konkurenceschopnějším Německu.“ Srov. J. W. BRÜGEL, *Češi a Němci*, s. 97, 110, 127.

⁹² AKPR, T-tajné, kart. 50, sign. T 1 059/23. Dr. Vilém Medinger, velkostatkář, Malá Skála, Zpráva o pobytu W. Medingera v Londýně a interview s novinářem zaslané Ministerstvu zahraničí Československa 29. 6. 1923.

⁹³ Všechny citáty tamtéž.

⁹⁴ Srov. P. VYŠNÝ, *Runciman Mission*, s. 331–332. V této spojitosti mluví Vyšný též o Khuenovi, Ulrichu Kinském, Westphalenovi a Hohenloheovi.

jenné korespondence jejich představitelů, nikoliv pak z osobních písemností dotčeného šlechtice, a jeho závěr je tedy třeba brát s rezervou. Ostatně rozhořčené Alfonsovo memorandum zaslané redakcím Daily Telegraph a The Times, jehož části jsou zde citovány, bylo reakcí na článek The Times z 2. září 1938, v němž stálo, že „*the feelings of Sudetens are mixed and (...) they express sorrow and resentment at beeing separated from Czechoslovakia*“.⁹⁵ Alfons v reakci na tento článek pobouřeně uvedl, že Sudetští Němci celých dvacet let od vzniku Československa marně usilovali o zabezpečení patřičného postavení v rámci československého státu. Výše zmíněný výrok The Times podle něho ignoroval, že politické dění neposkytlo alternativu k připojení k Německu, prostřednictvím zajištění přijatelného postavení Němců v československém státě. Alternativa se nabízela pouze v otázce toho, zda připojení bude dosaženo mírovou cestou v souladu s přáním obyvatel, či cestou válečnou, aby tak bylo konečně zajištěno právo na sebeurčení.

Podle mínění Alfonse Clary-Aldringena byli představitelé československé moci převážně „*přesvědčení nacionalisté*“,⁹⁶ přičemž útočný nacionalismus nového režimu byl namířen proti nevinnému německému obyvatelstvu a nacházel oporu v prastarém sporu s vídeňskou vládou. Ve svém článku směřovaném britským listům uváděl, že Němci byli od počátku existence samostatného státu cílem policejní perzekuce, která byla zakrývána „*velkolepou a účinnou propagandou*“. Neváhal použít silná slova, když mluvil o atmosféře policejního teroru, kdy „*Individuals have been subject to arbitrary arrest and torture. Domiciliary visit and search at all hours of the day and night, the violation of private correspondence and the use of spies in every household were part of the daily routine with which we all became familiar (...)*“.⁹⁷ Ve snaze ovlivnit veřejné mínění ve Velké Británii svým memorandumem v novinách nezdráhal se Alfons Clary-Aldringen uchýlit k propagandistickým heslům a manipulování se skutečností. Jeho snaha o ovlivňování veřejného mínění britské veřejnosti prostřednictvím tiskových médií byla vyvrcholením činnosti v rámci strategického postupu SdP, využívající vlivných šlechtických velkostatkářů k dosažení svých cílů.

⁹⁵SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringen, inv. č. 1 011, kart 665. The Times z 2. 10. 1938 (novinový výstřížek v Alfonsově pozůstalosti); Tamtéž, inv. č. 1 012, kart. 666. Koncept Alfonsova memoranda z 6. 10. 1938 (jako reakce na předchozí článek).

⁹⁶Srov. A. CLARY-ALDRINGEN, *Vůně vzpomínek*, s. 174.

⁹⁷SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, inv. č. 1 012, kart. 666. Dopis Alfonse Clary-Aldringena vydavateli The Times z 6. 10. 1938 (vlastní koncept, 6 fol.). Součástí téhož kartonu je i nedatovaná kopie dopisu směřovaného redakci Daily Telegraph, respektive Lordu Cezeni-Hardymu, kde neznámý tvůrce dopisu děkuje za zprostředkování memoranda od Alfonse Clary-Aldringena, nicméně nedoporučuje jej otisknout, neboť je „*impossible to publish it without exciting bitter controversy and it is obviously open to many replies (...)* nor do I think it would serve any good purpose (...)*“* Lze se tedy domnívat, že Alfons svůj článek nabízel více redakcím. Není ovšem jasné, zda v The Times článek otiskli nebo zaujali postoj shodný s Daily Telegraph. V digitalizovaném archivu The Times se mi nepodařilo podobný článek dohledat a s největší pravděpodobností tedy nebyl otisknut ani v Timesech.

Sudetendeutsche Partei našla po svém vzniku, respektive po svém přejmenování ze Sudetendeutsche Heimatsfront v roce 1935, účinný nástroj manipulace v organizaci na ochranu menšin Deutsche Liga fuer Voelkerbund und Voelkerverstaendigung in der Tschechoslowakei (Voelkerbundliga), která sehrála ústřední úlohu ve zmezinárodnění otázky německých obyvatel Československa. SdP tak prostřednictvím Voelkerbundligy rozvíjela vlastní zahraniční politiku nezávislou na československé oficiální vnější politice Edvarda Beneše. Ke členům Voelkerbundligy se vedle Clary-Aldringena mimo jiné počítali Eugen Ledebur, Karl Buquoy, Alain Rohan, Adolf Schwarzenberg⁹⁸ a Max Egon Fuerstenberg.⁹⁹ SdP prostřednictvím předchozího napojení na Kameradschaftsbund¹⁰⁰ efektivně ovládla organizaci Voelkerbundliga, a to v době, kdy v jejím čele stanul Clary-Aldringen, a užívala jej i další německy smýšlející šlechtice k internacionalizaci sudetoněmecké otázky. SdP tak v podstatě přebrala štafetu po snahách Medingera, Ledebu-

⁹⁸ Adolf Schwarzenberg, představitel hluboké primogenitury, se na rozdíl od svých druhů z Voelkerbundligy koncem třicátých let exponoval proti nacismu a finančně podporoval protinacistický odboj doma i v zahraničí. V srpnu 1939 odešel nejprve do Itálie, kde vlastnil vilu na Bordighěře, odkud začátkem roku 1941 přesídlil do USA a do Československa se již nevrátil. Po válce žil ve Švýcarsku. Srov. Anna SMOLKOVÁ, *Korespondence mezi třeboňským vrchním archivářem Antonínem Markusem a roudnickým archivářem Karlem Jeřábkem*, Porta Bohemica 1, 2001, s. 137. Pro představitele Československa nebyl nicméně v první polovině třicátých let zcela důvěryhodný. Šámal uvedl, že „na něho nelze spoléhat. Jest to Němec, který mimo to podepsal ještě s několika ostatními šlechtici za války denunciační prohlášení proti našemu národu.“ Srov. AKPR, T-tajné, Šlechta (1934-1938), kart. 179, sign. 119/34, 1934.

⁹⁹ Členstvo k roku 1937 zahrnovalo následující osoby: Eugen Ledebur, Karl Waldstein, Theodor Liebig, Adolf Schwarzenberg, Alain Rohan, Ulrich Kinsky, Karl Buquoy, R. Geymueller, Max Fuerstenberg, Franz Thun-Hohenstein, Alexander Thurn-Taxis, K. Zedtwitz. Srov. SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringen, inv. č. 1 008, kart. 661. Seznam členů Voelkerbundligy. E. Glassheim uvádí předsednictví Alfonse v Lize až po roce 1937. Srov. E. GLASSHEIM, *Noble Nationalist*, s. 107. A. Clary-Aldringen píše: „Im Jahre 1935 wurde mir die Leitung der Sudetendeutschen Liga fuer Voelkerbund und Voelkerverstaendigung uebertragen (...)“ Srov. A. CLARY-ALDRINGEN, *Geschichten*, s. 266.

¹⁰⁰ Srov. E. GLASSHEIM, *Noble nationalist*, s. 172; E. WISKEMANN, *Czech and Germans*, s. 136; Andreas LUH, *Der deutsche Turnverband in der Ersten Tschechoslowakischen Republik*, München 2006, s. 236; Eva BROKLOVÁ, *Politická kultura německých aktivistických stran v Československu 1918–1938*, Praha 1999, s. 18. Mezi zakladatele severočeského KB patřili Heinrich Rutha, Walter Heinrich a Walter Brand; vznikl kolem roku 1927 (Wiskemann uvádí 1926). Byli ovlivněni myšlenkami prof. Othmara Spanna (Othmar SPANN, *Der wahre Staat. Vorlesungen über Abbruch und Neubau der Gesellschaft*, Leipzig 1921.), v jehož pojetí hrála ústřední roli intelektuálně nesená elita, plnící roli politického vůdce. V podstatě hlásal stavovské uspořádání lidské společnosti, ve které měly stavy vytvořit jakousi hierarchii, v níž nejvyšší místo měl zaujmout tzv. státní stav, výkvět společnosti. Ideologický rozdíl od nacionálního socialismu byl v tom, že nacismus uznával vůdcovství „přirozené“ s vůdcem vyšším z „Volksgemeinschaft“, zatímco spannovci chtěli vytvořit vůdce umělé plánovitou výchovou. Zásadnější rozdíl byl v tom, že ve Vídni proti Berlínu existovala jiná představa velkoněmeckého impéria, jakási snaha obrody bývalé Svaté říše římské národa německého. Členové KB, kteří ze sebe chtěli učinit tento tzv. státní stav, se snažili od počátků obsadit důležité pozice v politických stranách i v nepolitických organizacích, aby je mohli využít pro své cíle. Plně se jim to podařilo v Deutsche Turnverband, do jehož čela delegovali Konráda Henleina.

ra, Rohana a dalších o postavení otázky německých obyvatel Československa na mezinárodní úrovni. Ač se Voelkerbundliga oficiálně zasazovala za zlepšení situace menšin v Československu a odstranění rasové nenávisti, jejím hlavním cílem bylo kromě jazykového zrovnoprávnění zastavení zásahů pozemkové reformy. Právě z toho důvodu se v ní tak výrazně exponovali severočeští šlechtičtí velkostatkáři. Východiskem Ligy byl předpoklad, že stížnosti na zábor pozemkového majetku na domácí půdě nebudou vyslyšeny, a je tedy nutné je postavit na mezinárodní úrovni a dosáhnout tak pod zahraničním nátlakem ústupků československé vlády z původních požadavků. Cílem německy smýšlejících šlechticů byl plán na získání anglického a britského „velkokapitálu“ a přivedení zámožných a vlivných podnikatelů na svou stranu, čímž chtěli vytvářet tlak na československé představitele moci, neboť politici si byli v jejich očích vědomi toho, že bez anglických či amerických úvěrů nemůže ekonomika nového státu fungovat.¹⁰¹ Příbuzenské vazby Clary-Aldringena, který byl spřízněn s většinou nejvyšších evropských šlechtických kruhů, a jeho přátelství k mnoha významným a movitým rodinám ve Velké Británii z něj činily silného hráče, jehož se vedení SdP snažilo využít. Alfons získal podporu od řady britských aristokratů, mezi nimi lorda Henryho Benticka či sira Felixe Doubledaye, který Clary-Aldringenovi dojednal schůzku s představiteli britského Foreign Office.¹⁰² Voelkerbundliga stála na počátku klíčového propojení mezi německou šlechtou žijící v Československu a Sudetendeutsche Partei. A byl to právě Alfons Clary-Aldringen, kdo proměnil Voelkerbundligu v poslušný nástroj SdP.¹⁰³

Důvodem, proč Sudetendeutsche Partei zaměřila svůj zájem právě k této organizaci, byla její činnost během dvacátých let, aktivní boj proti československému státu a jeho uspořádání, kde byla německým obyvatelům předurčena minoritní role, a proti legislativním zásahům namířeným proti velkostatku. Prvním velkým činem organizace Deutsche Liga fuer Voelkerbund und Voelkerverstaendigung in der Tschechoslowakei, bylo podání petice ke Společnosti národů, kde zastupovala německé velkostatkáře mající statky na území Československa. Němci, kteří se cítili poškození, využívali ustanovení na ochranu národnostních menšin, které měla Společnost národů garantovat ve sporných otázkách v rámci versailleského systému prostřednictvím mezistátních vyjednávání. Základem stížností Němců byla z jejich hlediska neuspokojivá situace jejich etnika v rámci nového státu. Většina stížností se týkala administrativních otázek a oblastí školství a diskriminující jazykové úpravy, v neposlední řadě pak agrární reformy.¹⁰⁴ Hlavní motivační německých stížností bylo ovlivnění veřejného mínění západních mocností ve svůj prospěch

¹⁰¹ Srov. E. GLASSHEIM, *Noble nationalist*, s. 171.

¹⁰² SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringen, inv. č. 941, kart. 627. Dopis Lorda Benticka Alfonsu Clary-Aldringenovi z 12. 9. 1921 a opis dopisu Felixe Doubledaye siru Williamu Timellovi ze 4. 8. 1921.

¹⁰³ Srov. E. GLASSHEIM, *Noble nationalist*, s. 174; SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringen, inv. č. 1 008, kart. 661. Projevy.

¹⁰⁴ Srov. E. WISKEMANN, *Czech and Germans*, s. 156.

a vytvoření obrazu Československa jako utlačovatele německé menšiny. To mělo svůj odraz ve formální podobě stížností, obsahující kromě faktického vylíčení daného případu i pasáže společné všem případům, které v nacionalistickém duchu akcentovaly ohrožení německé minority poškozované československým státem.¹⁰⁵ Byl to právě Alfons Clary-Aldringen, kdo sháněl materiály pražskému advokátovi Wien-Claudimu, když podával žaloby k mezinárodnímu soudu v Haagu proti československé pozemkové reformě, a na těchto žalobách také právnícky spolupracoval.¹⁰⁶ Liga projednala během dvacátých let třináct případů, které následně předala Mezinárodnímu soudnímu tribunálu.¹⁰⁷ Do Ligy vkládali Němci žijící v Československu veliké naděje, tato důvěra vycházela pravděpodobně i z personálního obsazení Ligy, vzhledem k tomu, že v jejím čele stanuly význačné a uznávané osobnosti z řad německy orientované aristokracie; kromě nich v ní působili zástupci všech sudetoněmeckých stran, včetně Konráda Henleina. Ostatně právě na půdě Voelkerbundligy se Clary-Aldringen s Henleinem seznámil.¹⁰⁸ Přes očekávání německy smýšlejících šlechticů byl mechanismus ochrany práv etnických menšin v praxi zcela neúčinný, a to především z důvodu respektování zásady svrchované rovnosti států, respektive jednoznačně nadřazený byl právní režim a legislativa daného státu. Pokud by Rada Společnosti národů důsledně plnila svou funkci ochránce menšinových práv, dostávala by se nutně do rozporu s výkonem státní suverenity. Přestože počet stížností či peticí z německé strany odvolávajících se na porušení svých práv československým státem čítal několik desítek, s výjimkou jediného z nich¹⁰⁹ neuznala Rada Společnosti národů dostatečný důvod pro jejich projedná-

¹⁰⁵Srov. V. HOUŽVIČKA, *Návraty sudetské otázky*, s. 151. Více k této otázce Pablo de AZCÁRETE, *League of Nations and National Minorities: An Experiment*, Washington 1945.

¹⁰⁶SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringen, inv. č. 1 010, kart. 665. Polední list ze dne 30. 8. 1938. Deník Polední list patřil tiskovému koncernu Tempo, který v roce 1926 založil Jiří Stříbrný po svém vyloučení z Národně socialistické strany. Tempo vydávalo několik deníků bulvárního zaměření – vedle Poledního listu, Večerní list, Nedělní list, Expres. Srov. E. GLASSHEIM, *Noble nationalists*, s. 106.

¹⁰⁷Glassheim uvedl, že Liga projednala stížnosti v letech 1920–1931 (srov. E. GLASSHEIM, *Noble nationalist*, s. 61), nicméně podle Alfonsových *Geschichten* byla Liga oficiálně založena až k roku 1922 (srov. A. CLARY-ALDRINGEN, *Geschichten*, s. 266). Srov. SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringen, inv. č. 1 008, kart. 661. Dopis Alfonsovi ze 17. 4. 1922 o založení „Voelkerbundligy“.

¹⁰⁸Srov. A. CLARY-ALDRINGEN, *Vůně vzpomínek*, s. 154; Týž, *Geschichten*, s. 167. Jak je typické pro Alfonsovy paměti, ať už v originální německé či zkrácené české verzi, vykládal historické události i své vlastní činy víc než subjektivně a s ideologickým zabarvením. Lize se poměrně obšířle věnoval, nicméně zmiňoval pouze její snahu o odstranění nenávisti mezi Čechy a Němci osvětovou činností, např. podporou vzniku nových učebnic. Stížnosti a snaha prosazení sudetoněmeckých požadavků zůstala, patrně záměrně, zcela opomenuta.

¹⁰⁹Šlo o tzv. Machníkův výnos, proti němuž vznesl v dubnu 1937 Konrad Henlein za SdP spolu s německými poslanci a senátory stížnost, která uváděla, že německé firmy jsou diskriminovány zněním výnosu upravujícího zadávání státních zakázek pro potřeby československé armády. Znění výnosu požadovalo na zbrojních dodavatelích, aby zajistili loajalitu svých zaměstnanců vůči státu. Henlein tím dosáhl značného úspěchu v zahraničí a podařilo se mu při návštěvě Londýna získat pro své požadavky proněmecky zaměřenou část anglické šlechty, pod jejímž tlakem

vání na mezinárodní úrovni.¹¹⁰ Přesto hrála Společnost národů ve dvacátých letech významnou roli v úsilí sudetských Němců o získání mezinárodní podpory.

„Zachránit, co může být zachráněno,“ aneb Boj proti pozemkové reformě

Šlechtičtí velkostatkáři disponovali několika nástroji, jejichž prostřednictvím se snažili bojovat proti československé agrární reformě.¹¹¹ O nástroji v mezinárodní rovině, tedy využití petičního práva v rámci Společnosti národů již byla řeč výše. Platformou, na níž se zakládal boj za zachování pozemkového majetku a lesů na domácí půdě, byl Svaz československých velkostatkářů, založený osobnostmi z česky cítící šlechty ve snaze zabránit ostrému provádění pozemkové reformy v květnu 1919.¹¹² Nebyl výlučně šlechtickou organizací, ačkoliv převahu členstva tvořili příslušníci šlechty; směl do něj vstoupit každý, kdo disponoval minimálně sto hektary zemědělské či lesní půdy a byl „zcela loajální republikou“, což se stalo nepřijatelné pro mnohé německé šlechtice, kteří posléze založili svou organizaci Verband der deutschen Grossgrundbesitzer in der Tschechoslowakei, nicméně řada německých šlechticů byla i členy československého svazu. Ne však Alfons Clary-Aldringen, který se roku 1920 stal členem Svazu německých velkostatkářů v Československu,¹¹³ který založili Eugen Ledebur, Adolf Waldstein a Wilhelm Medinger a v němž aktivně vystupoval další ze severočeských šlechticů – Ulrich Kinský. Eugen Ledebur a Wilhelm Medinger zde našli významnou základnu pro všeobecnou podporu a pomoc konzervativním Němcům žijícím v Československu a úspěšně svázali vlastní zájmy s fenoménem německví.¹¹⁴ Verband vznikl ze stejných

začala anglická vláda naléhat na Československo, aby vyhovělo Henleinovým požadavkům. Srov. AKPR, T-tajné, kart. 179, sign. T 56/38. Konrád Henlein, 1937; Robert KVÁČEK, *Nad Evropou zataženo: Československo a Evropa 1933–1937*, Praha 1966, s. 369.

¹¹⁰ Srov. V. HOUŽVIČKA, *Návraty sudetské otázky*, s. 153; E. WISKEMANN, *Czech and Germans*, s. 158.

¹¹¹ Podrobněji viz Ivo FROLEC, *Československá pozemková reforma 1919–1935 a její mezinárodní souvislosti*, Uherské Hradiště 1994, s. 76.

¹¹² Jeho předsedou se stal Bedřich Schwarzenberg z orlické větve, místopředsedou Ervín Nádherný a Otto Mettal. Srov. E. GLASSHEIM, *Ambivalent Capitalists*, s. 32; Milan OTÁHAL, *Zápas o pozemkovou reformu v ČSR*, Praha 1963, s. 134, 139;

¹¹³ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringen, inv. č. 974, kart. 652. Činnost Alfonse ve Svazu německých velkostatkářů v Čsl. republice (1920-1938).

¹¹⁴ E. Ledebur (1873–1945) byl senátor a vůdčí člen Křesťansko-sociální strany lidové, W. Medinger (1873–1934) byl senátor nejprve za Německou nacionální stranu a později za křesťanské sociály. Oba se snažili podporovat spolupráci mezi sudetskými Němci, ve jménu Ledeburova pláštiku představovaného Německým politickým pracovním úřadem (Deutschpolitischer Arbeitsamt), který sjednotil všechny německé strany s výjimkou socialistů. Ze sudetských politiků 20. a počátku 30. let Ledebur a Medinger patřili k neznámějším a nejvíce respektovaným. Oba byli častými podporovateli regionálního a celoněmeckého tisku, např. Prager Presse, Bohemia, Egerland a Volkssport. Jejich články se pohybovaly v rámci práv menšin, československé zahraniční politiky, pozemkové reformy a náboženství. Oba se identifikovali jako představitelé „sudetského ně-

podnětů jako Svaz československých velkostatkářů, ale přesto se nikdy s československým svazem nespojil, ač s ním představitelé německého svazu ve snaze o vyšší nátlak na pozemkový úřad spolupracovali. Dokonce byly výše jmenované ústřední osoby, spolu s nimi například Alain Rohan a advokát Franz Wien-Claudi, zároveň i členy Svazu československých velkostatkářů a žádaly o zřízení německé sekce v rámci SČV a společného poradního orgánu.¹¹⁵ Otto Mettal, přední představitel Svazu československých velkostatkářů, však považoval prosazení tohoto návrhu německých velkostatkářů za zcela beznadějně. Na druhé straně jeho zamítnutí by vedlo ke kontroverzím, které by byly velmi nepříjemné pro všechny německé členy, kteří disponovali državami v oblastech Čech a Moravy a chtěli zůstat členy československého svazu. Zahájit podobné počínání, předem marné, bylo tedy podle Mettala „*fuer alle Teile hoechst unklug und nicht zeitgemaess*“.¹¹⁶ Poté, co i většina německých velkostatkářů nabyla pocitu, že není možné tímto směrem proniknout, nezbyvalo, než aby založili vlastní Schutzverband. Poté analogicky k moravskému svazu¹¹⁷ jmenovali dva delegáty, povolane k udržení stávajících kontaktů a hájení identických velkostatkářských zájmů, kteří měli být nápomocni k utváření jednotných závěrů s českými dvěma delegáty ve všech otázkách týkajících se celkového problému velkostatku.¹¹⁸ Toto řešení Mettal považoval za nejsnadnější příležitost Svazu československých velkostatkářů dostat se k vytčenému cíli a k odstranění všech problémů v rámci československého svazu spojených s jazykovou otázkou.

mectví“. Srov. E. GLASSHEIM, *Crafting of Post-Imperial Identity*, s. 194; *Ottův slovník naučný nové doby: dodatky k velkému Ottovu slovníku naučnému*, Díl 4., sv. 1, Praha 1936, s. 156.

¹¹⁵ Němečtí šlechtici usilovali o prosazení svých zájmů všemi cestami a ve víře, že členství v pro české a vládě loajální organizaci zvýší jejich manévrovací prostor, dotazovali se korespondenční cestou na možnost a podmínky vstupu do Svazu československých velkostatkářů. Šlo o členy přípravného komitě německého Verband der deutschen Grossgrundbesitzer, dr. Eugena Ledebura, dr. Wilhelma Medingera, dr. Pergera, Alaina Rohana a Franze Wien-Claudiho, tedy advokáta, který řešil řadu sporů německých velkostatkářů v otázkách pozemkové reformy později též Adolfa Waldsteina (1868–1930). Všichni jmenovaní se záhy skutečně stali členy i československého Svazu velkostatkářů při paralelní vrcholné účasti na činnosti německého svazu. Srov. NA Praha, Svaz československých velkostatkářů (dále SČV), kart. 390, sign. III-A-2. Korespondence se Svazem německých velkostatkářů – dopis od advokáta Fr. Wien-Claudiho z 19. 8. 1919; Tamtéž, korespondence se Svazem německých velkostatkářů – průklep dopisu z 20. 8. 1919 a odpověď SČV Wien-Claudimu z 26. 8. 1919.

¹¹⁶ NA Praha, SČV, kart. 390, sign. III-A-2. Korespondence se Svazem německých velkostatkářů – dopis od Otto Mettala z Tatowitz z 10. 9. 1919.

¹¹⁷ Svaz moravských velkostatkářů přijal v boji proti pozemkové reformě strategii Svazu československých velkostatkářů, jeho státu loajální pozici a také češtinu jako jednacím jazyk, ačkoliv většina členů moravského velkostatkářského svazu se hlásila k německé národnosti. Jeho představitelé vedli pravidelnou korespondenci se Zdeňkem Kolowratem a posílali zástupce na významnější setkání Svazu, své podpisy připojovali také k memorandům Svazu zasílaných čs. vládě a vládním úředníkům. Srov. E. GLASSHEIM, *Noble nationalist*, s. 92.

¹¹⁸ NA Praha, SČV, kart. 390, sign. III-A-2. Korespondence se Svazem německých velkostatkářů – dopis od Otto Mettala z Tatowitz z 10. 9. 1919. Dopis od Mettala z 10. 9. byl doručen 19. 9. a uložen pod jednacím číslem 1 034. Obálka se nedochovala, z oslovení „drahý příteli“ není patrné, komu byl přesně dopis směřován.

Svaz československých velkostatkářů podporoval tajný politický korupční fond, který byl využíván k ovlivňování českých politiků, kteří hlasovali v zájmu majitelů velkostatků. Tato snaha spojovala Svaz československých velkostatkářů s německým, který zabezpečoval finanční prostředky získávané od německy smýšlejících šlechticů žijících v Československu. Tím byla zajištěna finanční podpora pro členy českých politických stran, kteří se postavili za ochranu majetku velkostatků, nicméně sympatie politiků k ochraně majetku se často zastavily na hranici německého velkostatku. Vzhledem k této skutečnosti udržoval německý svaz svůj vlastní tajný fond pro „různé účely“, které pravděpodobně zahrnovaly úplatky pro úředníky pozemkového úřadu a vlivné politiky. Verband žádal své členy, aby dotovali jeho činnost fixními ročními příspěvky v závislosti na výši jejich majetku, podobně jako československý svaz, který odvozoval příspěvky svých členů od rozlohy jejich půdního majetku v hektarech.¹¹⁹ Spolupráce československého a německého svazu je zvláště patrná do roku 1921, kdy Ledebur jakožto ústřední osobnost Verbandu po vcelku neúspěšném boji na půdě republiky zahájil novou taktiku ve snaze o zmezinárodnění otázky půdní reformy v Československu, především přes osobní kontakty a také prostřednictvím Voelkerbundligy, o čemž bylo psáno již výše. Clary-Aldringen zvláště v této strategii hrál nepominutelnou roli a podobně jako Ledebur a Medinger často veřejně řečnil o situaci českých Němců a nespravedlnosti pozemkové reformy doma i v zahraničí.¹²⁰

Šlechta se také pokusila korigovat průběh agrární reformy v politické rovině. Měla svého spojence na pravém křídle agrární strany, Karla Práška, který se po nucené rezignaci na post předsedy senátu roku 1924 vzhledem ke své roli v lihové aféře „vyslovil, že jest jeho snahou raziti nové dráhy české politice, že náprava tehdejších poměrů jest nutná a musí přijíti“¹²¹ a rozhodl se zformovat vlastní Československou stranu agrární a konzervativní, která měla reprezentovat zájmy velkého a středního velkostatku a kterou ze zákulisí podporovali čeští i němečtí šlechtí velkostatkáři svými finančními dotacemi.¹²² I zde sehrál Alfons Clary-Aldringen podstatnou roli a patřil mezi přední podporovatele Práškovy strany. Spolu s Jaroslavem Thun-Hohensteinem, Fridrichem Westphalenem a Zdenkem Kolowratem, čelným představitelem československého svazu, se účastnil schůzky ve Schwarzenberském paláci v Praze, kterou za účelem založení jakéhosi tajného fondu pro podporu této politické strany sjednal roku 1924 Adolf Schwarzenberg, který byl jako první informován o Práškově záměru založení nové strany.¹²³ Jaroslav Thun-

¹¹⁹ Srov. E. GLASSHEIM, *Crafting of Post-Imperial Identity*, s. 190.

¹²⁰ AKPR, T-tajné, Konrád Henlein, kart. 179, sign. T 56/38. Heinrich Rutha – zprávy o zahraniční činnosti 1937; SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringen, inv. č. 1 008, kart. 661. Projevy, Voelkerbundliga. Srov. E. GLASSHEIM, *Noble nationalist*, s. 108.

¹²¹ NA Praha, SČV, inv. č. 1 598, kart. 190. Zpráva o Karlu Práškově, b. d.

¹²² Založení této strany bylo oznámeno Svazu československých velkostatkářů dopisem ze dne 17. 12. 1924. Srov. NA Praha, SČV, inv. č. 1 598, kart. 190. Spojila se se stranou domkářů a malorolníků za účelem společného postupu ve volbách.

¹²³ Schůzka, na níž zpravil Adolf Schwarzenberg další velkostatkáře o zakládání Práškovy strany a nutnosti sběrné akce na její podporu, se uskutečnila 20. 7. 1924 v paláci na Hradčanech. Srov.

Hohenstein si o této akci zapsal do deníku následující: „*Ráno dne 24. VII. byli jsme u Adolfa Schwarzenberga na Hradčanech. /Mimo nás Alfons Clary,¹²⁴ Bedřich Westphalen a Zdenko Kolowrat./ Adolf nám oznámil, že mluvil s Práškem, který právě zakládá novou velkou konzervativní stranu a do ní chce velkostatek pojmout za určitých finančních podmínek. Byl jsem delegován, abych s ním dále jednal a pak svolal řadu pánů našeho stavu a jim referoval.*“¹²⁵ Počátkem srpna se sešla řada šlechtických velkostatkářů u Jaroslava Thun-Hohensteina, „*podal jsem jim referát a souhlasili zúčastniti se akce!*“¹²⁶ Po provedení tzv. sběrné akce se konala 10. září 1924 schůzka v bytě Eugena Czernina v Praze, kde bylo Práškově předáno půl milionu korun.¹²⁷ Mezi ty, kteří finančně podporovali Práškovu stranu, patřilo kromě nich dalších patnáct nejbohatších šlechtických velkostatkářů.¹²⁸ Byla to poměrně nesourodá skupina, z níž se jedna třetina hlásila výhradně ke Svazu československých velkostatkářů, druhá třetina výhradně k německému Verband der deutschen Grossgrundbesitzers a zbývající část náležela k oběma spolkům. To, co je spojovalo, bylo především obrovské bohatství a odhodlání jej využít k uhájení rodového majetku. Z deníku Jaroslava Thun-Hohensteina se k tomu dočítáme: „*30. srpna v Brně rozhovor s některými pány ve Svazu v záležitosti Práškově /zcela negativní/“ a „včera /10./ měli jsme opět poradu u Evžena Czernina /Nerudova/ v záležitosti Práškově. Výsledek prvé sbírky velmi dobrý. Potom jsem byl u něho, přinesl jsem mu výsledek. Je stále velmi důvěřivý a jist vítězstvím.*“¹²⁹ Další schůzka

NA Praha, SČV, inv. č. 1 598, kart. 190. Skutkové okolnosti pro výslech svědecký ve sporu Lidové záložny v Praze proti pozůstalosti J. J. dra. Thun-Hohensteina (průklep), 1./11 fol., b. d.

¹²⁴ Tím je míněn Alfons Clary-Aldringen, který se běžně v korespondenci či denících dalších šlechticů a šlechtičen objevoval pod jménem Alphons/Alfons či Alphy Clary.

¹²⁵ Citováno ze svědeckého zápisu ve sporu Jaroslava Thun-Hohensteina s Karlem Práškem, uloženo v NA Praha, SČV, inv. č. 1 598, kart. 190. Skutkové okolnosti pro výslech svědecký ve sporu Lidové záložny v Praze proti pozůstalosti J. J. dra. Thun-Hohensteina, b. d. Dané informace pocházejí z deníku Jaroslava Thun-Hohensteina, přičemž J. Thun-Hohenstein pro účely svědectví ve zmíněném sporu patrně použil svých deníkových zápisků, které přeložil z němčiny do češtiny, příp. dal k dispozici záznamy ze svého deníku pro osvětlení čtyř let starých okolností, které byly pro účely řízení přeloženy úředníky. Srov. SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Thun-Hohenstein, Děčín. Dodatky k signatuře A 3 XXVII. Deníky Jaroslava Thun-Hohensteina, část XXXXXVII, strana 8 873 (zápis ze dne 26. 7. 1924). Spor K. Práška s J. Thun-Hohensteinem – viz pozn. 132.

¹²⁶ Tamtéž, strana 8 879 (zápis ze dne 5. 8. 1924).

¹²⁷ NA Praha, SČV, inv. č. 1 598, kart. 190, Skutkové okolnosti pro výslech svědecký ve sporu Lidové záložny v Praze proti pozůstalosti J. J. dra. Thun-Hohensteina (průklep), 5./11 fol., b. d.

¹²⁸ Mimo jiné F. X. Kinský, Adolf Waldstein, Max Egon Fuerstenberg, Johann Hartig, Viktor Boos Waldeck, Otto Harrach, Hieronymus Colloredo, Alois Liechtenstein, Karl Buquoy, Eugen Czernin.

¹²⁹ NA Praha, SČV, inv. č. 1 598, kart. 190. Skutkové okolnosti pro výslech svědecký ve sporu Lidové záložny v Praze proti pozůstalosti J. J. dra. Thun-Hohensteina (průklep), 5./11 fol. Srov. SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Thun-Hohenstein, Děčín. Dodatky k signatuře A 3 XXVII. Deníky Jaroslava Thun-Hohensteina, část XXXXXVII, strana 8 886 (zápis ze dne 31. 8. 1924) a strana 8 890 (zápis ze dne 11. 9. 1924).

Thun-Hohensteina s Karlem Práškem se konala 11. února 1925,¹³⁰ „ (...) *opět v Praze, neboť Prášek přál si se mnou mluvit. Peníze a zas peníze! Uvidím, zda se něco sežene.*“¹³¹ Poslední setkání šlechtických velkostatkářů pod taktovkou Jaroslava Thun-Hohensteina se konalo 18. února, načež Jaroslav odjel léčit svůj revmatismus na tři měsíce do zahraničí a předal pomyslné žezlo v organizování sběrných akcí Františku Xaverovi Kinskému. Prášek následně požadoval dalšího půl milionu korun, které po dubnové schůzce velkostatkářů skutečně dostal. Velkostatkáři následně požadovali, aby byli zahrnuti do kandidátních listin strany. Přestože F. X. Kinský upozornil Karla Práška, že to byla poslední částka, které se mu od velkostatku na podporu strany dostane, 12. září opět žádal Prášek Kinského o sehnání dalších peněz. Prášek se F. X. Kinského snažil v podstatě vydírat, když hrozil neúspěchem celé akce, pokud nedostane další peníze, na což Kinský odvětil, že jsou velkostatkáři již finančně zcela vyčerpáni, kromě toho již složili značné částky, aniž by z toho měli nějakého prospěchu. Tímto skončil veškerý kontakt mezi zástupci šlechtického velkostatku a Karlem Práškem.¹³² Strana agrární a konzervativní i přes značné finanční příspěvky řady šlechticů ve volbách 1925 zcela propadla a tím se rozplynuly i veškeré naděje na ovlivnění záborů půdní reformy prostřednictvím politického spojení.¹³³

Pozemková reforma na clary-aldringenovských velkostatech

Do ledna 1930 odpadlo z původní domény Clary-Aldringenů 1 105 ha, zůstalo jí 7 310 ha zemědělské půdy i s půdou propuštěnou ze záboru, z ostatní půdy pak 6 379 ha lesů a jeden hektar rybníků, 12 ha pastvin, 3 ha stavební půdy a 16 ha

¹³⁰ NA Praha, SČV, inv. č. 1 598, kart. 190. Skutkové okolnosti pro výslech svědecký ve sporu Lidové záložny v Praze proti pozůstalosti J. J. dra. Thun-Hohensteina (průklep), 6./11 fol., b. d. E. Glassheim uvedl (srov. E. GLASSHEIM, *Crafting of Post-Imperial Identity*, s. 190), že do července 1924 nashromáždili tito šlechtici celkem půl milionu korun. Následující období konce roku 1924 a počátku 1925 přineslo dalších sedm set tisíc. Měsíce a částky, které uvedl, však nekorespondují ani se zápisy v Thun-Hohensteinově deníku, ani s údaji ve fondu SČV (srov. NA Praha, SČV, inv. č. 1 598, kart. 190).

¹³¹ Tamtéž, inv. č. 1 598, kart. 190. Srov. SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Thun-Hohenstein, Děčín. Dodatky k signatuře A 3 XXVII. Deníky Jaroslava Thun-Hohensteina, část XXXXXVII, strana 8 927 (zápis ze dne 13. 2. 1925).

¹³² Prášek nicméně prokázal neskutečnou drzost, když koncem února 1928 obeslal Jaroslava Thun-Hohensteina a požadoval po něm zaplacení milionu korun na úhradu deficitu Československé strany agrární a konzervativní a zároveň požadoval srovnání deficitu strany ve výši 2 700 000 korun. Následně hrozil Prášek podat na Thun-Hohensteina žalobu o zaplacení 2 495 000 korun, pokud nedojde k mimosoudnímu narovnání. Srov. NA Praha, SČV, inv. č. 1 598, kart. 190. Skutkové okolnosti pro výslech svědecký ve sporu Lidové záložny v Praze proti pozůstalosti J. J. dra. Thun-Hohensteina (průklep), 10./11 fol., b. d.

¹³³ Volby skončily pro Československou stranu agrární a konzervativní neúspěšně, do voleb přivedila zmatek jmenovitě ta skutečnost, že kandidáti z kruhů maloroľnických své kandidatury odvolali. Srov. NA Praha, SČV, inv. č. 1 598, kart. 190. Skutkové okolnosti pro výslech svědecký ve sporu Lidové záložny v Praze proti pozůstalosti J. J. dra. Thun-Hohensteina (průklep), 11./11 fol., b. d.

půdy neplodné.¹³⁴ Na velkostatku Teplice-Šanov bylo pozemkovou reformou sice vytvořeno deset zbytkových statků, ale tři z nich byly propuštěny majiteli ze záboru. Také téměř 3 000 ha lesů, které nejdříve zůstaly v záboru, byly později majiteli vráceny. Jednání mezi ústředním ředitelstvím clary-aldringenovských statků a Státním pozemkovým úřadem probíhala od roku 1920 až do roku 1930, vzhledem k četným žádostem o prodloužení lhůty pro odstoupení majetku, záměrnému bojkotování jednání ze strany majitele a v neposlední řadě žádosti o vypuštění ze záboru z hlediska § 20 přidělového zákona, jímž zdůvodňoval svůj nárok na část velkostatku Bynovec (Binsdorf), neboť tento paragraf připouštěl výjimky a možnost propuštění ze záboru v případě zachování přírodních krás. Alfons Státnímu pozemkovému úřadu připomněl, že Edmundova a Divoká soutěska v Hřensku, které tvořily součást někdejšího bynoveckého panství, byly zpřístupněny „*pro radost miliónů lidí*“ Alfonsovým dědem, Edmundem Clary-Aldringenem.¹³⁵ Tato strategie vyšla, dané pozemky v Hřensku zůstaly v Alfonsově vlastnictví poté, co se zavázal na základě paragrafu sedm záborového zákona zachovat a ochraňovat na nemovitostech ze záboru propuštěných všechny památky. Vlastník byl dále povinen pečovat o aleje a veškeré stromy, které „*slouží k okrase krajiny a dodávají jí význačné rázovitosti*“.¹³⁶

V červnu 1922 podal Alfons stížnost proti rozhodnutí SPÚ stran zamýšleného převzetí nemovitostí u Nejvyššího správního soudu v Praze s výtkou nezákonnosti, „*protože pozemkový úřad zamýšlí převzít nemovitosti ne proto, aby je přidělil těm, kteří jsou jmenováni v § 10 přidělového zákona, příp. podržel je pro účely všeobecně prospěšné, nýbrž proto, aby si je stát ponechal pro sebe k uskutečnění lesního programu*“.¹³⁷ Stížnost byla zamítnuta, aniž by soud vůbec zkoumal, zda SPÚ skutečně zamýšlí převzít zabraný majetek pro stát, protože i pokud by pozemkový úřad měl takový záměr, byl by zcela legálním, a tedy „*nebylo by naříkané rozhodnutí v rozporu se zákonem, jak za to má stížnost*“.¹³⁸ Stejně neúspěšně skončil i Alfonsův pokus o napadení zákonitosti výpovědi, neboť „*soud nemůže opravovat zákon, jasně a přesně znějící, dle něhož podmínkou výpovědi je pouze*

¹³⁴ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringen, inv. č. 1 011, kart. 665. Zápisy z jednání SPÚ z 30. 1. 1930.

¹³⁵ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, Ústřední správa Clary-Aldringenů, inv. č. 1 210, kart. 41. Dopis Alfonsi Clary-Aldringenovi od SPÚ ze dne 7. 3. 1923; Tamtéž, RA Clary-Aldringen, inv. č. 1 011, kart. 665. Dopis Alfonse pozemkovému úřadu z 27. 12. 1928.

¹³⁶ Tamtéž, RA Clary-Aldringen, inv. č. 1 011, kart. 665. Jednání o konečném řešení reformy pozemkové – zápis SPÚ ze dne 10. 1. 1930.

¹³⁷ Tamtéž, Ústřední správa Clary-Aldringenů, inv. č. 1 210, kart. 41. Rozhodnutí soudu z 10. 2. 1923 ve věci stížnosti Clary-Aldringena podaná u Nejvyššího správního soudu v Praze 26. 6. 1922. Jak uvádí Elizabeth Wiskemann, němečtí velkostatkáři byli silně zasaženi skutečností, že zabavené lesy nebyly určeny k přerozdělení, nýbrž ponechány ve vlastnictví státu. Ale na druhé straně bylo pro Československo stěžejí myslitelné, že by oblasti první strategické důležitosti ponechalo v soukromém vlastnictví státu neloajálních šlechticů. Srov. E. WISKEMANN, *Czech and Germans*, s. 156.

¹³⁸ Tamtéž.

*zabranost (§ 12), a to až do vynesení výroku vylučovacího resp. propouštěcího, neboť vyloučení resp. propuštění nenastává samo sebou (ipso lege), nýbrž teprve řečeným výrokem. Není tedy výpověď předčasná, že o vyloučení a propuštění dosud rozhodnuto nebylo (...) Aby SPÚ mohl půdu přidělit, musí ji napřed převzít (...) nemožno, aby jí s převzetím již také zároveň přiděloval, jak stížnost žádá, teprv, když ji převzal, může se rozhodnouti, zda ji stát podrží, či dále přidělí (...) Tím jsou vyvrácené veškeré námitky vlastnickovy stížnosti.*¹³⁹

Do provádění agrární reformy na clary-aldringenovských velkostatech oficiálně vstoupil také Jan Masaryk¹⁴⁰ v březnu 1928, kdy prosil ministerského předsedu Švehlu, aby zakročil v případě lesní reformy u Jana Schwarzenberga a Alfonse Clary-Aldringena, o jehož případě uvedl, že „není tak aktuální, ale na kterém mi bude za nedlouho velmi záležet. Alphons Clary, který velmi často do Anglie dojíždí, je v přátelském a nejužším vztahu s mnohými anglickými rodinami, je člověk poměrně chudý a kdyby se měla na něm lesní reforma provést přísně, byl by se svými pěti dětmi¹⁴¹ velmi v úzkých. Smím-li Vás proto prosit, abyste zvláště v jeho případě – bude-li té možnosti – vliv svůj uplatňoval, aby s ním bylo zacházeno benevolentně, budu Vám velmi vděčen.“¹⁴² Zatímco Masaryk v případě Jana Schwarzenberga urgoval exekuci na Vimperk z důvodu cizí státní příslušnosti Schwarzenberga, který navíc přistoupil na veškeré podmínky pozemkového úřadu, a z toho důvodu měl Masaryk jako „zahraniční úředník“ v Anglii „velké obtíže s vysvětlováním tak přísného postupu“,¹⁴³ nevysvětlil dostatečně důvody, proč se za clary-aldringenovský majetek zasazoval, samozřejmě pomineme-li jeho vazby na vysoké anglické kruhy, i když byly výjimečné. To pochopitelně mělo značný význam v internacionalizaci otázky československé pozemkové reformy, nicméně podobné vazby měli i další šlechtici podrobení agrární reformě, kteří Masarykovu přímělu

¹³⁹ SOA Litoměřice, pobočka Děčín. Ústřední správa Clary-Aldringenů, inv. č. 1 210, kart. 41. Dopis od Krajského soudu v Litoměřicích Okresnímu soudu v Děčíně, odd. VIII., ze dne 18. 11. 1922.

¹⁴⁰ Iniciativa Jana Masaryka v provádění pozemkové reformy pomohla Clary-Aldringenovi uhájit značnou část majetku, což ovšem nic nezměnilo na Alfonsově negativním postoji k československému státu. Masarykovou rolí v této kauze by bylo žádoucí se dále badatelsky zabývat, což ale neumožňuje rozsah archiválií. Informace zde uvedené jsem čerpala ze vzájemné korespondence J. Masaryka a A. Clary-Aldringena z RA Clary-Aldringenů, uloženého ve Státním oblastním archivu Litoměřice (pobočka Děčín). V Národním archivu se mi podařilo dohledat pouze jeden, zde citovaný dopis Jana Masaryka řešící otázku agrární reformy na velkostatech Clary-Aldringenů, a to ve fondu Antonína Švehly (viz pozn. č. 156). V Archivu kanceláře prezidenta republiky se ani ve fondu Jan Masaryk, inv. č. 1 353, kart. 248, sign. 22 217, ani ve fondu Šlechta, inv. č. 214, kart. 6, sign. D 6 754, či Pozemková reforma, kart. 144 – 145, sign. T 153/25 žádné informace k této otázce nevyskytují.

¹⁴¹ Ve skutečnosti měl Alfons děti pouze čtyři – tedy děti manželské (Hieronymus narozený 1917, Markus narozený 1919, Karl narozený 1921 a Elisalex narozená 1923). Jan Masaryk se mohl v počtu dětí splést, nebo jej záměrně zvýšil, aby tak akcentoval Clary-Aldringenovu obtížnou situaci. Možnou, ovšem spekulativní variantou je také Alfonsovo nemanželské dítě, o němž Masaryk věděl. Dostupné prameny pro tuto variantu ovšem nemluví.

¹⁴² NA Praha, Švehla Antonín, inv. č. 101, kart. 2. Dopis z 8. 3. 1928 (strojopis), 2 fol.

¹⁴³ Tamtéž.

nezískali. Nutno zdůraznit, že výše zmíněný dopis nebyl ojedinělý; Masaryk vedl pravidelnou korespondenci s Alfonsem týkající se výhradně snahy o snížení pozemkového záboru již od roku 1924.¹⁴⁴ V listech, které Jan Masaryk Alfonsovi posílal, vypočítával často konkrétní kroky, které podnikl v otázce provádění pozemkové reformy na velkostatku Teplice a Bynovec, tj. psal a telefonoval mnohým politikům či představitelům Státního pozemkového úřadu, a především radil Clary-Aldringenovi, jak nadále postupovat.¹⁴⁵ Zda k tomu J. Masaryk vedl výhradně ten fakt, že vyhodnotil nebezpečí z Alfonsovy strany pro Československo, vyplývající z jeho přátelských vztahů s vysokými kruhy nejen v Anglii, ale i v Belgii, Rakousku, Německu, Itálii i Polsku, které mu poskytovaly možnost ovlivňovat postoje významných mužů ve značné části Evropy, či k tomu měl i jiné důvody, lze pouze spekulovat. Prokazatelné je, že německy smýšlející šlechta se snažila zachovat svůj majetek všemi prostředky, včetně využití svého jmění k uplácení vlivných politiků a úředníků SPÚ.¹⁴⁶ Otázkou ovšem je, zda Jan Masaryk měl takový vliv, aby mohl promlouvat do záležitostí tak uzavřeného orgánu, jakým byl pozemkový úřad v rukou agrárníků. Jisté je, že během deseti let jednání o provedení záboru na clary-aldringenovských velkostatech byla původní hranice záboru značně snížena. Pozemková reforma na velkostatku Teplice-Šanov i Bynovec byla ukončena počátkem září 1930 uzavřením dohody mezi Státním pozemkovým úřadem a Alfonsem Clary-Aldringenem, na což Jan Masaryk reagoval v posledním z řady vzájemně si vyměňovaných dopisů řešících otázku pozemkové reformy těmito slovy: „I've just received a letter from the Prime Minister telling me that yours ‚dohoda‘ had been accepted by the ‚správní výbor pozemkového úřadu‘. I am glad that dark chapter is closed and I hope that you'll be able now to breath freely.“¹⁴⁷

¹⁴⁴ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringen, inv. č. 951, kart. 631. Korespondence od Jana Masaryka 1924–1942; Tamtéž, inv. č. 906, kart. 589. Korespondence od Jana Masaryka 1929; Tamtéž, inv. č. 1 008, kart. 662. Korespondence od Jana Masaryka 1930.

¹⁴⁵ Tamtéž, inv. č. 906, kart. 589. Dopis od Jana Masaryka z 29. 4. 1929. Zde uváděl, že psal další dopisy v Clary-Aldringenově záležitosti, které směřoval ministerskému předsedovi a prezidentovi SPÚ Voženilkovi, dále žádal E. Beneše, aby zatelefonoval na SPÚ a osobně tak posílil váhu Masarykova dopisu. V polovině listopadu obdržel J. Masaryk od Alfonse „alarmující“ dopis, na což okamžitě reagoval dalšími dopisy, které adresoval dr. Benešovi, Hodžovi, Voženilkovi a jeho náměstkovi Beranovi, a žádal všechny o intervenci v Clary-Aldringenův prospěch. Také J. Masaryk dojednal Alfonsovi setkání s ředitelem SPÚ Voženilkem, který mu měl učinit konečnou nabídku (dopis z 16. 11. 1929).

¹⁴⁶ NA Praha, SČV, kart. 7, inv. č. 142, sign. 1. Soubor dokladů o podplácení činitelů SPÚ a ministerstva zemědělství při provádění pozemkové reformy na velkostatech Nové Hradky (Buquoy) a Frýdlant (Clam-Gallas).

¹⁴⁷ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringen, inv. č. 1 008, kart. 662. Dopis Alfonsovi Clary-Aldringenovi od Jana Masaryka z 2. 9. 1930. K prvnímu říjnu 1930 předal Alfons Clary-Aldringen Státnímu pozemkovému úřadu bez výpovědi podle náhradového zákona z dubna 1920 zámek v Bynovci (Binnsdorf) s příslušnou zemědělskou půdou, celé polesí Arnoltice (Arnsdorf), část polesí Hřensko a Stinnersdorf, Růžová (Rosendorf), hájovnu s hostincem u hotelu Rainwiese. Srov. SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringen, inv. č. 974, kart. 652. Zápisy z jednání SPÚ během 1930.

Zdánlivě na počátku odmítavého postoje k novému režimu stála pozemková reforma, ovšem pro Clary-Aldringena nebyla patrně největším iritujícím činitelem, jenž spustil averzi vůči Československu; ostatně zábor na velkostatku Teplice a Bynovec byl v porovnání se záborů řady dalších šlechticů nepatrný. Samotná ztráta půdy a lesů, stejně jako nízká hodnota náhrady za zabavenou půdu, stála sice v popředí Alfonsových aktivit po celá dvacátá léta, nebyla však patrně v Alfonsově případě hlavním zdrojem odmítavého postoje vůči československému státu, byla jím samotná podstata této reformy, která z hlediska německy smýšlejících šlechticů byla cíleným „odnárodněním“ německé půdy, jak se tito snažili dokázat na mezinárodní úrovni ve svých četných stížnostech proti československému státu. Nepříjatelné pro Alfonse bylo, že si nový režim takový zásah vůbec dovolil a dotkl se tak po staletí neměnných sociálních i majetkových struktur. Podobně tomu bylo i se šlechtickými výsadami – ztráta titulů a zrušení šlechtictví pro jejich nositele osobně nemohla příliš znamenat, titulatura byla přes hrozbu sankce¹⁴⁸ běžně užívaná i nadále a institut šlechtictví byl taktéž příliš silně zakořeněn ve společnosti, než aby byl zásahem legislativy ze dne na den odstraněn ze společenského povědomí. Nešlo zde tedy o samotné používání titulu, v Alfonsově případě kníže¹⁴⁹ před jménem, nýbrž o ztrátu výsadního postavení ve společnosti a postavení na roveň běžným občanům. Souhrn faktorů, které způsobily ztrátu elitního postavení v oblasti majetkové, společenské a především „etnické“, znamenal pro Clary-Aldringena neodpustitelný omyl, který také novému státu nikdy nezapomněl. Navíc tyto změny zastihly Alfonse Clary-Aldringena v době, kdy byl na vrcholu svých sil, jedenatřicetiletý právník, komoří, příslušník císaři loajálního rodu a především on sám věrný císaři, a kdy měl tedy značné vyhlídky na dvorskou či diplomatickou kariéru a také rozsáhlé dědictví. Namísto toho byl zbaven tradičních výsad svého stavu¹⁵⁰ a měl bez zkušeností spravovat rodinný majetek, právě v době, kdy byla narušena jeho nedělitelnost zrušením fideikomisu¹⁵¹ a kdy byl zabírán státem.¹⁵² To byl dů-

¹⁴⁸ Trestní sankce byly přidány k původnímu zákonu o zrušení šlechtictví z 10. 12. 1918 novelizací z 10. 4. 1920, kdy byly stanoveny pokuty ve výši 50 až 150 tisíc či sazba odnětí svobody s maximální lhůtou 14 dnů.

¹⁴⁹ Hlava rodu Clary-Aldringen nesla titul kníže a mladší členové titul hraběcí. *Ottův slovník naučný, Díl 5*, Praha 2000, s. 45; Constantin von WURZBACH, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Österreich: enthaltend die Lebensskizzen der denkwürdigen Personen, welche 1750 bis 1850 im Kaiserstaate und in seinen Kronländern gelebt haben, Band 2*, Wien 1857, s. 381–383. Srov. P. MAŠEK, *Šlechtické rody*, s. 142 a Týž, *Modrá krev: minulost a přítomnost 445 šlechtických rodů v českých zemích*, 3. vyd., Praha 2003, s. 43; A. CLARY-ALDRINGEN, *Vůně vzpomínek*, s. 195 (rodokmen rodu od roku 1777).

¹⁵⁰ Zákon 61/1918 Sb. ze dne 10. 12. 1918, „jímž se zrušují šlechtictví řády a tituly“ (novelizace z 10. 4. 1920 a Zákon 268 ze dne 21. 10. 1936 o řádech a titulech).

¹⁵¹ Fideikomisy ztratily svůj dosavadní význam již zákonem z 22. 5. 1919, který se týkal zajištění půdy pro malé nájemce, potažmo konfiskačním zákonem z 16. 4. 1919. Právě po této novele byly fideikomisy úplně zrušeny. Elaborát návrhů k vládou připravené osnově zákona o zrušení svěřectví byl přijat 1. 12. 1920. Svěřectví statků způsobovalo, že se více než třetina půdy latifundistů stala nedotknutelnou. K tomu přistupoval problém trvalého pobytu majitele latifundia mimo

vod, který hnal Clary-Aldringena do aktivit, které měly zvrátit stav nastolený první Československou republikou.

Alfons Clary-Aldringen v postimperiálním světě a jeho hledání nové cesty

S rozpadem monarchie na nástupnické státy nastala krize německé identity, němečtí ve smyslu *Deutschum*, byla jí ohrožena a svým způsobem zpochybněna duševní jednota širšího německého národa, překračující hranice jednoho státu. Řada někdejších konzervativců, do poslední chvíle císaři loajálních šlechticů, se ocitla v ideovém vakuu – idea habsburského státu se stala s jeho pádem bezpředmětnou,¹⁵³ neboť vzhledem ke své povaze mohla být uchopena pouze v rámci nadnárodního státu, jemuž učinila porážka v První světové válce konec. Idea národního státu, navíc státu Čechů a Slováků, v němž Němci zaujímalí pozici pouhé menšiny, pro ně byla již ze své podstaty nepřijatelná. Hledali tudíž třetí cestu, takovou, která by dostatečně hájila práva Němců a zajišťovala jejich ochranu. Upnuli svou pozornost a očekávání ke Společnosti národů, ovšem v naprosté většině případů stížnosti Němců na československý stát byly chápány jako přirozený důsledek převratu a výměny nositelů moci. Na půdě Společnosti národů tedy čeští Němci nenalezli účinný nástroj pro prosazování svých zájmů v Československu, stejně tak marné byly snahy na politické půdě Československa a ani kooperace velkostatkářských svazů nepřinesla podstatné úspěchy; z velkých očekávání bylo velké zklamání. Rostly pocity nespravedlnosti a křivdy, z kterých pramenilo vytváření společného postoje části v Československu žijících šlechticů, kteří tradičně náleželi k okruhu ústavověrné šlechty – postoje ve své většině naprosto vzdálené československému státu a nahrazující si absenci pocitu národní příslušnosti souzněním se širší německou identitou, identitou Němců žijících v Německu i nástupnických státech. Činnost Konrada Henleina v Sudetech, počínaje od cvičebního spolku *Deutscher Turnverein* a konče vznikem *Sudetendeutsche Partei*, jim poskytla jisté východisko svou snahou o jakousi sudetoněmeckou jednotu. SdP tedy přirozeně zaujala mnoho německy smýšlejících šlechticů žijících v Československu, avšak hledajících užší vazby k internacionálnímu němečtí a a priori odmítajících československý stát, a to tím spíše, že přistoupil k legislativním zásahům proti starým pořádkům, nejprve zrušením šlechtických titulů a fideikomisů a posléze provedením pozemkové reformy. Nastala tak podobná situace jako v Německu, kde NSDAP získala na svou stranu velký počet konzervativní šlechty, která považovala

ČSR, který násobil námitky proti latifundií po hospodářské stránce. Podle této argumentace totiž odcházela většina důchodů plynoucích z příslušných velkostatků za hranice.

¹⁵² Zákon o obestavení velkostatků z 9. 11. 1918, Zákon o zajištění půdy drobným pachtýřům z 27. 5. 1919, Zákon záborový z 16. 4. 1919, Zákon přidělový z 30. 1. 1920 a Zákon náhradový z 8. 4. 1920. Viz Jan VOŽENÍLEK, *Pozemková reforma v Československé republice*, Praha 1924.

¹⁵³ Srov. George V. STRONG, *Seedtime for fascism, The Disintegration of Austrian Political Culture, 1867-1918*, New York 1998, s. 81.

Hitlera za alternativu k nenáviděné výmarské demokracii.¹⁵⁴ Jana Marie Kálnoková si zapsala v únoru 1938 do deníku: „*Ich hasse diesen Menschen /Hitler/ (...) und muss ihn doch so bewundern, mit jeder Stunde wo diese Besetzung Oesterreichs fast schreitet mich die Sehnsucht in mir groessen, diesen welterschuetternde Geschehen – diese zurueckkommen in das alter Reich, wie es immer wieder genannt wird – doch positiv unterleben zu koennen (...) Person Hitlers dessen Arbeit es ist, der grosse Kummer um das gestorbene Oesterreich.*“¹⁵⁵ Jedním z předpokladů, který umožnil uchopení moci Hitlerem, byla slabost a rozklad tradičních elit.¹⁵⁶ Podobně jako se stal Alfons Clary-Aldringen „nedobrovolným občanem Československa“, Jana Marie Kálnoková odpovídala na otázku odkud je „*leider bin ich eine Czechoslowakin, worauf alle auffuehrt, warum leider, etc (...) sage ganz unbekummert, als ehemalige Oesterreicherin u. Aristokratin kann ich nicht anders als ‚leider‘ sagen.*“¹⁵⁷

Snaha o reinkarnaci univerzalistické myšlenky a averze vůči demokracii a československému národnímu státu, neztotožnění se s režimem, se všemi s tím souvisejícími příčinami vedlo řadu šlechticů, mezi jinými i někdejšího internacionalistu Alfonse Clary-Aldringena, k přilnutí k nacionálnímu socialismu. Německy smýšlející šlechtici v nacistické ideji vytvoření Třetí říše našli to, co ztratili v roce 1918, existenci velkého „němectví“ z hlediska ekonomického i kulturního. Uchopení moci Hitlerem v Německu v roce 1933 ve spojení s hospodářskou krizí na Němce žijící v Československu silně působilo, a to včetně jejich elitních vrstev.¹⁵⁸ Mnozí německy orientovaní šlechtici dávali od počátku otevřeně najevo svou oddanost Henleinovi a posléze i nacistickému režimu v Německu, mezi nimi především Ulrich Kinský a Karl A. Rohan, kteří vstoupili oportunně do NSDAP již

¹⁵⁴ Srov. G. V. STRONG, *Seedtime for fascism*, s. 134; E. GLASSHEIM, *Noble nationalist*, s. 171; Týž, *Ambivalent Capitalists*, s. 33.

¹⁵⁵ MZA Brno, RA Kálnoková, inv. č. 3 456, kart. 177. Jana Marie Kálnoková – Deník 1937–1938 (zápis z 27. 2. 1938). Jana Maria Kálnoková byla příslušnicí ve své většině německy orientovaného rodu. Ve svých denících často reflektovala politické události i přes svůj nízký věk (narozena 1921), k čemuž je nutné přihlížet. Nicméně lze usuzovat, že ve svých názorech promítala i postoje svých členů rodiny. Rod Kálnoků získal roku 1820 moravské panství Letovice, později věnem moravský statek Brodek u Prostějova. Letovice do Druhé světové války držel Alexander, Brodek bezdětný hrabě Gustav Kálnok, který v roce 1939 podepsal prohlášení české a moravské šlechty, jako jediný z rodu Kálnoků. Srov. AKPR, D1, Šlechta, inv. č. 1 124, kart. 168, sign. D 6 805. Text prohlášení šlechty ze září 1939 s podpisy); Petr MAŠEK, *Šlechtické rody v Čechách, na Moravě a ve Slezsku od Bílé hory do současnosti*, Praha 2008, s. 434.

¹⁵⁶ K tomu více Ian KERSHAW, *Hitler 1889–1936*, Stuttgart 1998, s. 473; Wolfgang ZOLLITSCH, *Orientierungskrise und Zerfall des autoritären Konsenses: Adel und Bürgertum zwischen autoritärem Parlamentarismus, konservativer Revolution und nationalsozialistischem Führeradel 1928–1933*, in: Heinz REIF (Hg.), *Adel und Bürgertum in Deutschland II: Entwicklungslinien und Wendepunkte im 20. Jahrhundert*, Berlin 2001, s. 215; Stephan MALINOWSKY, *Vom König zum Führer. Sozialer Niedergang und politische Radikalisierung im deutschen Adel zwischen Kaiserreich und NS-Staat*, Berlin 2003.

¹⁵⁷ MZA Brno, RA Kálnoková, inv. č. 3 456, kart. 177. Jana Marie Kálnoková – Deník 1937–1938 (zápis z 24. 2. 1938).

¹⁵⁸ Srov. E. GLASSHEIM, *Noble nationalist*, s. 159.

v roce 1938, což ovšem nebyl případ Alfonse Clary-Aldringena, který své sympatie z opatrnosti tajil. Snahy německy smýšlejících příslušníků někdejší habsburské monarchie o oživení ducha německví odrážely zápas o definování jejich místa v postimperiální Evropě. Až do konce války byli silnými patrioty a měli tudíž problém s vyjádřením plné loajality některému z nástupnických států. Po První světové válce byla šlechta konfrontována s „národní revolucí“, demokracií jako novým způsobem státní moci a s přílivem bolševismu, jehož se extrémně obávala. Po roce 1918 náhle zmizela či byla podstatně proměněna značná část vnějších struktur, které dosud vytvářely základní aspekt této elitní vrstvy společnosti a držely šlechtu jako sociální skupinu pohromadě. V této „odšlechtěné“¹⁵⁹ společnosti se někdejší příslušníci šlechty snažili uchovat své tradiční způsoby života, hodnotový systém a kulturní zvláštnosti. Ztráta těchto struktur, reprezentovaných na prvním místě císařem, důstojnickým sborem staré armády a šlechtickými tituly, stejně jako tradiční koncentrací na určité profese a fideikomisem chráněným majetkovým vlastnictvím, způsobily oslabení dosud silných a neměnných pozic šlechty, která hledala nové ukotvení. Clary-Aldringen podobně jako Rohan, Ledebur či mnoho dalších obrátil pozornost ke Společnosti národů jakožto možnému nástroji pro jejich europeanismus s německou příchutí, která je ovšem brzy zklamala svou neakceschopností. Fašismus poskytl alternativu k internacionalismu, zvláště Mussoliniho model se jevil jako ideální řešení a měl vliv na šlechtu po celé Evropě, přičemž při šíření profašistických postojů sehrála roli výměna idejí mezi vzájemně široce spřízněnými aristokratickými rodinami.¹⁶⁰ Korporativismus italského fašismu s pozicí autoritativního vůdce pro ně byl východiskem, které znamenalo ovšem pouze určitý předstupeň. Díky svému elitarismu, vůdcovskému principu a antidemokratismu se tímto novým východiskem stal nacionální socialismus, jehož antibolševismus a „revoluční konzervatismus“ byly pro řadu německy smýšlejících šlechticů obzvláště atraktivní, neboť usilovaly o nové nastolení starého pořádku. Ve všech zemích se radikální pravé křídlo na politickém kolbišti snažilo „naverbovat“ šlechtické představitele jako strategické či alespoň symbolické loutky, jíž se stal i „nedobrovolný občan Československa“ Alfons Clary-Aldringen.

V intencích hledání svého místa v nových podmínkách se pohybovala i další Alfonsova aktivita. Alfons Clary-Aldringen náležel spolu s Karlem Buquoyem, Ulrichem a Ferdinandem Kinským a Adolfem Dubským, Alainem a Karlem Antonem Rohanem, Thienen-Adlerflychtem a také Maxem Egonem Hohenlohe a Karlem Fridrichem Khuen-Luetzovem, jehož velkostatek Hrušovany nad Jevišovkou dal jméno celé organizaci, k okruhu německy smýšlející šlechty, která v polovině dvacátých let vytvořila zdánlivě nepolitickou skupinu Grussbacher Herren, s cílem

¹⁵⁹ Pojem v: Heinz Gerhard HAUPT, *Der Adel in einer entadelten Gesellschaft: Frankreich seit 1830*, in: Hans-Ulrich WEHLER (Hg.), *Europäischer Adel 1750–1950*, Göttingen 1990, s. 286–305.

¹⁶⁰ Viz např. korespondence SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringen, inv. č. 1 043, kart. 695. Korespondence Ludwine Clary-Aldringen s Johannesem Lobkowiczem během roku 1920 a 1921; Tamtéž, inv. č. 1 054, kart. 707. Dopis od Ludwine švagrové Sophii 20. 4. 1921. Srov. E. GLASSHEIM, *Ambivalent Capitalists*, s. 29, 33–35.

jakési reinkarnace středoevropské šlechty. Zdánlivě proto, že výše uvedené, kteří byli prokazatelně jejími členy, spojovala jistá antipatie ke státu. I když cíle tohoto spolku byly oficiálně veskrze apolitické, související s hledáním svého místa v post-imperiálním světě, vycházely z reálné politické a sociální situace, ze změny dosavadních pořádků. Grussbacher Herren usilovali o uchování šlechtických hodnot a o přesvědčení Evropy, že tyto hodnoty pro ni mohou být spásou. K dosažení těchto cílů měly být organizovány praktické lekce o významu šlechty, k povzbuzení šlechtické endogamie a programy ke vštípení politického a ideologického smyslu.¹⁶¹ Stejně jako v další proklamativně nepolitické organizaci, jejímž byl Alfons členem, tj. ve Voelkerbundlize, tvořila i zde spojnice Sudetendeutsche Partei, jejímiž členy se stali v druhé polovině třicátých let všichni příslušníci hrušovanské skupiny.

Odpověď na výše nastolenou otázku, odkud vzešel Alfonsův nacionalismus, je tedy nasnadě. Determinující byl pro rodinu Clary-Aldringen, stejně jako pro většinu příslušníků šlechty, rozpad mnohonárodnostní habsburské monarchie. Dosud ctěná idea monarchie se s jejím pádem obrátila v prach a mnohé z někdejších rakousko-uherských aristokratů, pokud se rozhodli žít v Československu, čekaly velké změny připravené „novými mocipány“, podřízené ideji nové, ideji národního občanského státu. Rodina Clary-Aldringen se v průběhu své „existence“ zcela přirozeně přizpůsobila rakouské ideji, nahlížející duální monarchii jako otčinu a zároveň vlast (Vaterland und Heimat), a spojila svou existenci se službou habsburskému domu. Clary-Aldringenové byli minimálně od 18. století vetkáni v aristokratické síti, která držela pohromadě výsledky habsburské státotvorné iniciativy.¹⁶²

¹⁶¹ Srov. E. GLASSHEIM, *Noble nationalist*, s. 166–168; Ivo FROLEC, *České a slovenské zemědělství v letech druhé světové války*, Uherské Hradiště 1996, s. 53.

¹⁶² Rod Clary-Aldringen – původně toskánský rod de Clario, jehož prapředek Bernard I. získal údajně již v roce 1363 český inkolát od Karla IV. Během třicetileté války se do Čech dostal císařský důstojník Franz Clary de Riva a v roce 1623 koupil řadu konfiskovaných statků na Žatecku. V roce 1627 získal český inkolát a v roce 1641 český status svobodných pánů. Rod užíval jména „Clary zum Sparbenbach“. Jeho synovi Hieronymovi byl v roce 1664 potvrzen český panský stav. Sňatkem s hraběnkou Annou z Aldringenu získal panství Teplice a v roce 1666 byl povýšen do českého hraběcího stavu se jménem Clary-Aldringen. Aldringenové se dostali do Čech díky Johannovi z Aldringenu (1588–1634), generálovi z Třicetileté války, který získal Teplice po zavraždění Albrechta z Waldsteina. Hieronymův syn Johann Markus (1638–1699) byl ve státních a diplomatických službách. Dva z jeho čtyř synů založili dvě linie rodu. Mladší linie Georga Johanna Rafaela (1688–1721) dědila statek Dobříčany. Z této větve proslul hrabě Leopold z Clary-Aldringen (1736–1800), který vykonával řadu správních funkcí v Čechách, později v Sedmíhradsku, na Moravě a ve Vídni. Jeho synové Dobříčany prodali a jimi vymřela tato linie po meči. Starší linie Franze Karla (1675–1751) zdědila Teplice, ze kterých byl vytvořen fideikomisní statek. Franz Karel byl nejvyšším lovčím Království českého od roku 1722, od roku následujícího císařovým tajným radou. Teplice zdědil nejstarší syn Josef Sebastian (1698–1748), jehož osm synů se věnovalo vojenské nebo církevní kariéře. Teplické panství pak přešlo na Josefova bratra Franze Wenzela (1706–1788), který byl v roce 1767 povýšen do knížecího stavu primogeniturně děděného. Za zmínku stojí Manfred Clary-Aldringen (1852–1928), Alfonsův strýc, který na krátký čas (2. 10. – 21. 12. 1899) stanul v čele rakouské vlády a zmocňovacím zákonem zrušil Gautschova jazyková nařízení. Srov. A. CLARY-ALDRINGEN, *Vůně vzpomínek*, s. 192; P. MAŠEK, *Šlech-*

Z pohledu Alfonse Clary-Aldringena být Rakušanem znamenalo být loajální císaři, přičemž loajalita nebyla chápána čistě v personálním smyslu, nýbrž z hlediska postavení císaře jakožto nejvyššího článku dvorské hierarchie, poskytující kontinuitu viditelným propojením současnosti s minulostí.¹⁶³ Alfons trpěl, zmítaný mezi loajalitou československému národnímu státu a svému národu, za nějž pokládal „širší národ německý“, když byl trváním na národním státu popírán princip, který vyznával. Clary-Aldringenova perspektiva se stala zastaralou a irelevantní, stejně jako se střetlo moderní pojetí státu se starým pořádkem. Dekonstrukce dosavadních sociálně politických perspektiv po rozpadu habsburské monarchie, které tvořily kariéry mužských příslušníků šlechty stejně jako životní styl, byly bolestné pro mnoho Rakušanů;¹⁶⁴ „Starorakušanů“, jak Alfons Clary-Aldringen nazýval všechny loajální obyvatele monarchie, ctící ideu Rakouska-Uherska. „*I když jsme byli přátelé, nebyli jsme vždy stejného mínění, někteří byli víc naladěni slovansky, jiní německy, ale všichni jsme se cítili být Rakušany.*“¹⁶⁵ Proti soudobým nacionalismům 19. století nebyla monarchie schopna postavit „nacionalismus“ svůj, nýbrž jen racionální státní a legitimistický patriotismus neutrálního, anacionálního ražení, v němž se mísila loajalita k „habsburskému domu“ a tradiční regionalismus s důrazem na „německý způsob života“. Tento zároveň německý a zároveň nenárodní patriotismus kritizoval Tomáš G. Masaryk v Nové Evropě: „*Aristokracie, jak se historicky vyvinula, zakládá se na teokracii, na náboženství a církvi (...) Jestliže opravdu něco nenávidím, je to rakušanství, lépe řečeno to habsburské vídeňáctví, ten dekadentní aristokratismus honící se po spropitném, ta nenárodní a přece šovinistická směsice lidí oficiální Vídně (...)*“¹⁶⁶ Z této pozice odvozoval svou ideu národního státu se všemi svými specifiky, zbaveného starých elit, které byly příliš „rakušanské“. Čeští Němci se považovali za přirozenou součást habsburské monarchie a zároveň němectví rakouského, prioritou však u nich stále zůstávala příslušnost rakouská, která pro ně měla většího vnitřního významu než „užší vlast“, tedy české země, v nichž ovšem měli jazykově prominentní postavení.¹⁶⁷

Závěr

Rozbití Rakousko-Uherska se stalo Alfonsovi zlým snem, stejně jako vznik národního státu Čechů a Slováků, namířeného proti aktérům i aspektům starého

tické rody, s. 142; *Ottův slovník naučný*, 5. díl, Praha 1997 (fotoreprint pův. vyd. z roku 1892), s. 456 (heslo Clary-Aldringen); P. MAŠEK, *Modrá krev*, s. 42; C. von WURZBACH, *Biographisches Lexikon*, s. 381–383 (heslo Clary-Aldringen).

¹⁶³ Srov. G. V. STRONG, *Seedtime for fascism*, s. 81; A. CLARY-ALDRINGEN, *Vůně vzpomínek*, s. 142.

¹⁶⁴ Srov. G. V. STRONG, *Seedtime for fascism*, s. 76.

¹⁶⁵ Srov. A. CLARY-ALDRINGEN, *Vůně vzpomínek*, s. 155, s. 157.

¹⁶⁶ Srov. Tomáš Garrigue MASARYK, *Nová Evropa: Stanovisko slovenské*, Brno 1994, s. 191.

¹⁶⁷ Jan KŘEN, *Dvě století střední Evropy*, Praha 2005, s. 113.

pořádku, který se stal počátkem nové etapy jeho života. Pro nabytí pocitu křivdy a odmítavého postoje vůči Československu hrálo několik důvodů; na prvním místě především změna elitního postavení jak z pozice vládnoucího etnika, tak z pozice příslušníka tzv. Erste Gesellschaft, k čemuž je nutné připočítat negativní zásahy legislativní, namířené jak proti aristokracii jakožto společenské skupině, tak i proti jejímu majetku. Ptáme-li se, zda utváření vůči státu neloajální pozice Alfonse Clary-Aldringena a jeho přilnutí k nacionalismu byl dlouhodobý proces podmíněný rostoucím pocitem křivdy, anebo zda šlo o prvotní a zároveň i konečné, tj. neměnné stanovisko vycházející z jeho „univerzalistického světonázoru“ a z odmítání demokracie jako způsobu vlády jako takové, je odpověď nejednoznačná. Ač všechny organizace, do nichž Alfons vložil během dvaceti let naděje, měly primárně odlišná stanoviska a cíle – Grussbacher Herren usilovali o navrácení postavení šlechtě, Deutsche Liga fuer Voelkerbund und Voelkerverstaendigung oficiálně bojovala za odstranění nacionální nenávisti a za práva menšin, Verband der deutschen Grossgrundbesitzer hájil postavení velkostatků a bojoval proti zásahům pozemkové reformy –, lze u nich vysledovat společného jmenovatele, a to pokus o návrat starých sociálních struktur, přičemž Alfons využil všech nabízejících se možností ve snaze o obnovu starých řádů, na jehož konci stálo přijetí nacistické ideologie. Alfonsova neloajalita vznikla tedy patrně ihned po rozpadu jeho ctěné a adorované habsburské monarchie a vzniku Československa; přičemž to, jak se tento národní stát ke své německé menšině a svým rodovým elitám posléze zachoval, již jen prohlubovalo jeho nepřátelský postoj.

Zusammenfassung:

**Der Geschlecht Clary-Aldringen nach dem Sturz von Habsburgermonarchie:
Suchen für eine neue Identität in der postimperialistischen Welt**

Diese Teilstudie beschäftigt sich mit dem Geschlecht Clary-Aldringen von Teplitz-Schönau, das eindeutig deutsch orientiert wurde und das jahrhundertlang dem Kaiser gedient hat. Die Aufmerksamkeit wurde besonders auf den Fürst Alfons Clary-Aldringen konzentriert, der Majoritätsinhaber der Großgrundbesitzen Teplitz-Schönau und Binsdorf in dem untersuchenden Zeitraum gewesen ist. Am Beispiel seiner Persönlichkeit wurde die Entwicklung der Stellungen der illoyalen deutschen Aristokraten verfolgt, die nach dem Sturz von Habsburgermonarchie in der Tschechoslowakei gelebt haben, bis zur Zustimmung mit Konrad Henleins Ansichten und zur Eintritt in die Sudetendeutsche Partei, sowie die spätere Kooperation mit NS-Regime. Während die bisherige tschechische Adelsforschung sich vor allem der Frühneuzeit und den siebzig Jahren zwischen 1848 und 1918 widmet, untersucht diese Studie Prozesse nationaler Identitätsbildung unter Mitgliedern des deutsch-orientierten Geschlechtes Clary-Aldringen bis zum Jahr 1945.

zusammengefasst von der Autorin